

Shiraz University
RiCeST
ISC

ISSN: 2008-7926

Journal of

Legal Studies

Vol. 18, Issue 3, Autumn 2026

JLS

Journal of Legal Studies

Journal Homepage: <https://jls.shirazu.ac.ir/>
doi: <https://10.22099/JLS.2026.55688.5486>

Research Article

Dialogue, Irony, and Solidarity in Richard Rorty's Democracy

Farhad Dadfar¹, Babak Baseri^{2*}, Hamid Zarrabi³

1. Student of PhD in Department of Public Law, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

2. Assistant Prof of Department of Public Law, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

3. Assistant Prof, Department of Public Law, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Article history:

Received: 17-02-2026

Accepted: 27-04-2026

Abstract

Introduction

This article reconstructs Richard Rorty's democratic outlook as an integrated constellation of Dialogue, Irony, and Solidarity, arguing that for Rorty democracy is primarily a cultural-ethical project rather than merely a governmental form. The central problem is how political legitimacy and social cohesion can be sustained once metaphysical foundations and timeless standards of truth are abandoned. The article pursues three objectives: (1) to clarify Rorty's shift from truth-as-correspondence to truth-as-justification within a linguistic community; (2) to explain his displacement of philosophy from the role of final arbiter of truth to a practice of vocabulary-enrichment and cultural conversation; and (3) to show how ethics and politics are reoriented toward reducing cruelty and expanding empathy rather than grounding norms in universal rational principles. Accordingly, the main question is : How can a Rortyan Democracy Maintain Collective Decision-

Please cite this article as:

Dadfar, F., Baseri, B., Zarrabi, H (2026). Dialogue, Irony, and Solidarity in Richard Rorty's Democracy. *Journal of Legal Studies*, 18(3), 261-308. doi: <https://10.22099/JLS.2026.55688.5486>

* Corresponding author:

E-mail address: Babak.Baseri@iau.ac.ir

Copyright: C 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Making and Institutional Reform While Affirming Pluralism without appealing to Fixed Foundations?

Methods

The study is descriptive–analytical and based on documentary research. It first examines Rorty's epistemological and linguistic premises—his critique of epistemological foundationalism, rejection of Representationalism of Truth, the linguistic turn, and the historicity of meaning—to clarify the consequences for truth and rationality. It then extends these premises to political and public-law concerns by conceptualizing Dialogue as the mechanism of social learning and provisional agreement, Irony as the civic virtue of recognizing the contingency of one's "final vocabularies," and Solidarity as the cultural adhesive enabling coexistence under deep pluralism. Finally, the article situates Rorty's constellation through a focused comparison with two influential modern paradigms (a normatively grounded, justice-centered Rawlsian approach and a rationality-centered deliberative Habermasian approach) and formulates the main theoretical challenges of the Rortyan position.

Results and Discussion

The first finding is that Rorty's anti-foundationalism relocates truth from an eternal, independent standard to Acceptability within Free Conversation. Rationality, consequently, is not a faculty for accessing a language-transcendent reality but a capacity for participating in justification, criticism, and re-description inside a community of speakers. Political legitimacy thus depends less on discovering ultimate principles than on sustaining dialogic procedures that remain open to revision. Second, the linguistic turn and the historicity of meaning undermine the ideal of certainty and instead place at the center a practical competence for living with contingency. Disagreement is not a defect of democratic order but a driver of collective learning—provided that conflict remains Dialogue Eligible and does not collapse into exclusion or silencing.

Third, the article shows that Irony plays a decisive ethical–political role. The ironic citizen is aware that her final vocabularies are contingent products of history and culture; therefore, she resists sacralizing her own language as a universal measure. This awareness produces epistemic humility and, in the public sphere, supports tolerance by reducing symbolic violence—humiliation and the rhetorical elimination of the other.

Fourth, once metaphysical foundations are rejected, Solidarity replaces the foundation-building function formerly attributed to "Truth." Social cohesion is generated through moral imagination, empathy, and the practical

commitment to avoid cruelty. Institutions are democratic to the extent that they expand the conditions for conversation, accountability, and reform. From this perspective, freedom of expression, transparency, and public accountability are not peripheral rights but Institutional Preconditions for sustaining conversation and producing defensible norms under pluralism.

Finally, the comparative perspective indicates that Rorty offers less a closed institutional blueprint than a Criterion for Evaluating Democracy: the degree of dialogic openness, revisability, and the capacity to reduce cruelty. The major challenge is that without robust prerequisites for equality and effective participation, “conversation” may operate under asymmetric power and thereby reproduce exclusion rather than correct it.

Conclusions

The article concludes that Rorty’s democratic constellation is a continuous cultural–institutional project: truth is reconceived as dialogical justification, irony provides the ethical infrastructure for tolerance and fallibilism, and solidarity secures cohesion within pluralism. The practical implication for public law is to prioritize procedural guarantees of dialogue—free expression, accountability, and real revisability—while resisting the transformation of any narrative into a final and coercive “Truth.”

Keywords: Democracy, Dialogue, Irony, Rorty, Solidarity.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest

مقاله پژوهشی

گفت‌وگو، آیرونی و همبستگی در منظومه دموکراسی ریچارد رورتی فرهاد دادفر^۱، بابک باصری^{۲*}، حمید ضرابی^۳

۱. دانشجوی دکترای تخصصی گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
۲. استادیار گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
۳. استادیار گروه حقوق عمومی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۸

اطلاعات مقاله

چکیده

مقاله حاضر سعی در بازخوانی منظومه دموکراسی در اندیشه ریچارد رورتی با محوریت پیوند درونی سه مؤلفه «گفت‌وگو»، «آیرونی» و «همبستگی» دارد. این مسئله محوری با نفی بنیان‌گرایی و معیارهای فرازمانی صدق، مشروعیت سیاسی و انسجام اجتماعی چگونه قابل توضیح می‌شود. پرسش اصلی پیرامون امکان یا امتناع پیوند درونی این سه مؤلفه در بازتولید دموکراسی است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و از تحلیل نقد رورتی بر بازنمایی‌گرایی و چرخش زبانی او آغاز می‌کند و سپس پیامدهای آن را در اخلاق و حقوق عمومی دنبال می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد در این چارچوب، حقیقت از مقام مطابقت با واقع به سطح «توجیه در گفت‌وگوی آزاد» منتقل می‌شود؛ آیرونی به‌مثابه

استناد به این مقاله:

دادفر، فرهاد؛ باصری، بابک؛ ضرابی، حمید (۱۴۰۵). گفت‌وگو، آیرونی و همبستگی در منظومه دموکراسی ریچارد رورتی. *مجله مطالعات حقوقی*. ۱۸. (۳). ۲۶۱-۳۰۸.

E-mail address: Babak.Baseri@iau.ac.ir

* نویسنده مسئول:

Copyright: C 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

خودآگاهی نسبت به تاریخی بودن واژگان، فروتنی معرفتی و مدارای اجتماعی را تقویت می‌کند و همبستگی در جامعه متکثر شده و جایگزین کارکرد بنیان‌ساز حقیقت می‌شود. نتیجه آن است که دموکراسی پیشنهادی رورتنی بیش از آنکه مدل نهادی بسته‌ای ارائه دهد، معیار عملی سنجش دموکراسی را گفت‌وگویی بودن و اصلاح‌پذیری نظم سیاسی می‌داند و بر تضمین‌های نهادی آزادی بیان، پاسخ‌گویی و امکان بازنگری تأکید می‌گذارد.

واژگان کلیدی: آبرونی، دموکراسی، رورتنی، گفت‌وگو، همبستگی.

سرآغاز

دموکراسی در فلسفه سیاسی مدرن، در بخش مهمی از سنت غالب، بر بنیان‌هایی چون عقلانیت جهان‌شمول، حقیقت عینی یا اصول هنجاری از پیش تعیین‌شده استوار است. در این افق، این پیش‌فرض کم‌وبیش پابرجا بوده که نظم دمکراتیک برای دفاع‌پذیری خود نیازمند اتکا به معیاری فرا تاریخی در باب مشروعیت، عدالت یا صدق است. با این حال، تحولات معرفت‌شناختی قرن بیستم (به‌ویژه نقد بنیان‌گرایی و چرخش زبانی) این پیش‌فرض را با چالش مواجه کرده و امکان‌های تازه‌ای برای فهم دموکراسی گشوده است. در چنین بستری، اندیشه ریچارد رورتی جایگاهی متمایز دارد؛ زیرا او نه تنها مبانی معرفت‌شناختی حقیقت محور را نقد می‌کند، بلکه پیامدهای این نقد را به صورت منسجم به اخلاق، سیاست و افق‌های حقوق عمومی امتداد می‌دهد.

مسئله محوری این مقاله آن است که اگر معیارهای فرازمانی صدق و بنیان‌های متافیزیکی کنار گذاشته شوند، دموکراسی چگونه می‌تواند انسجام اجتماعی، مشروعیت سیاسی و امکان تصمیم‌سازی جمعی را حفظ کند؟ این پرسش به‌ویژه در جوامع متکثر و در شرایطی که اختلاف‌های ارزشی و هویتی پررنگ‌اند، اهمیت مضاعف می‌یابد. رورتی با نفی تلقی بازنمایانه از حقیقت و با تکیه بر تاریخ‌مندی زبان، حقیقت را از جایگاه مطابقت با واقع به سطح توجیه پذیرفته شده در گفت‌وگوی آزاد فرو می‌کاهد. در نتیجه، فلسفه از نقش داور نهایی صدق فاصله می‌گیرد و به کنشی فرهنگی برای غنی‌سازی واژگان و تقویت هم‌فهمی اجتماعی بدل می‌شود. این جابه‌جایی معرفت‌شناختی، افق تازه‌ای برای فهم دموکراسی می‌گشاید که در آن، گفت‌وگو جایگزین سیاست حقیقت محور و همبستگی جایگزین اتکای متافیزیکی به عینیت می‌شود.

اهمیت پژوهش حاضر از آنجاست که نشان می‌دهد در اندیشه رورتی، دموکراسی صرفاً مجموعه‌ای از نهادها یا رویه‌های تصمیم‌گیری نیست، بلکه پروژه‌ای فرهنگی - اخلاقی است که بر سه مؤلفه به هم پیوسته استوار می‌شود: گفت‌وگو، آبرونی و همبستگی. با وجود توجه گسترده به هریک از این مفاهیم در ادبیات موجود، اغلب

آن‌ها به‌صورت پراکنده یا تک‌بعدی بررسی شده‌اند؛ حال آنکه نوآوری مقاله حاضر در بازسازی منظومه‌ای این سه مؤلفه و تبیین پیوند درونی آن‌ها با یکدیگر است. در این خوانش، گفت‌وگو سازوکار یادگیری جمعی و تولید توافقی‌های موقت است؛ آبرونی فضیلت اخلاقی خودآگاهی نسبت به پیشامدی بودن واژگان و باورهاست که از جزمیت و تحقیر دیگری جلوگیری می‌کند و همبستگی پیوند فرهنگی- اجتماعی‌ای است که در غیاب مبانی مطلق، امکان تداوم زیست مشترک را فراهم می‌سازد.

مرور کلی ادبیات پژوهشی نشان می‌دهد که اندیشه رورتنی غالباً در چارچوب مباحث فلسفی و معرفت‌شناختی (از نقد بنیان‌گرایی و بازنمایی گرایی تا پراگماتیسم و چرخش زبانی) تحلیل شده است و پیامدهای سیاسی آن نیز بیشتر در سطح کلی نظریه لیبرال یا اخلاق فرهنگی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در مقابل، بازسازی دموکراسی رورتنی از منظر حقوق عمومی و با تمرکز بر کارکردهای نهادی گفت‌وگو، آبرونی و همبستگی کمتر به‌صورت منسجم بررسی شده است. این خلأ به‌ویژه در پیوند میان مبانی معرفتی رورتنی و مفاهیمی چون مشروعیت، پاسخ‌گویی، آزادی بیان و اصلاح‌پذیری نهادی محسوس است؛ خلأیی که مقاله حاضر می‌کوشد با ارائه یک خوانش منظومه‌ای و میان‌رشته‌ای تا حدی آن را پوشش دهد.

بر این اساس، پرسش اصلی مقاله چنین صورت‌بندی می‌شود: دموکراسی در اندیشه رورتنی بر چه مبنایی (در غیاب حقیقت متافیزیکی) پایدار می‌ماند و چگونه می‌توان از دل گفت‌وگو، آبرونی و همبستگی، معیاری عملی برای سنجش دموکراتیک بودن نظم سیاسی به دست داد؟ ادعای مقاله آن است که رورتنی به‌جای ارائه یک الگوی نهادی بسته، معیاری فرهنگی- نهادی عرضه می‌کند: میزان گفت‌وگویی بودن و اصلاح‌پذیری ساختارهای سیاسی و حقوقی. در این چارچوب، مشروعیت نه از ادعای دسترسی به حقیقت نهایی، بلکه از قابلیت تصمیم‌ها برای دفاع در گفت‌وگوی عمومی و امکان بازنگری نهادی برمی‌خیزد.

روش پژوهش توصیفی- تحلیلی و مبتنی بر مطالعه اسنادی- کتابخانه‌ای است. مقاله، ابتدا مبانی معرفت‌شناختی و زبانی اندیشه رورتی (نقد بنیان‌گرایی، نفی بازنمایی‌گرایی و چرخش زبانی) را بررسی می‌کند تا پیامدهای آن برای مفهوم حقیقت و عقلانیت روشن شود. سپس، گفت‌وگو به مثابه پروژه‌ای اجتماعی و سازوکار یادگیری جمعی تحلیل می‌شود. در گام بعد، نقش آیرونی و مدارا به عنوان بنیان اخلاقی دموکراسی تبیین می‌شود و پس از آن، همبستگی به عنوان بنیان اجتماعی دموکراسی رورتی و پیامدهای نهادی و حقوق عمومی آن واکاوی می‌شود. در نهایت، با مقایسه این منظومه با الگوهای اثرگذار معاصر و طرح چالش‌ها، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های دموکراسی گفت‌وگویی رورتی جمع‌بندی می‌شود.

به این ترتیب، مقاله می‌کوشد نشان دهد که خوانش رورتی از دموکراسی، بیش از آنکه نسخه‌ای برای نوع حکومت باشد، دعوتی است به بازاندیشی در شیوه زیستن مشترک؛ شیوه‌ای که در آن گفت‌وگو، آیرونی و همبستگی نه مفاهیمی تریینی، بلکه شروط عملی تداوم دموکراسی در جهان بدون مبانی مطلق‌اند.

۱. بنیان‌های معرفت‌شناختی و زبانی در اندیشه رورتی

در این بند، نخست نقد رورتی بر بنیان‌گرایی^۱ معرفت‌شناختی^۲ و معیارهای فرازمانی صدق بررسی می‌شود و سپس چرخش زبانی او به عنوان بدیل ایجابی این نقد تحلیل می‌شود. بنیان‌گرایی در معرفت‌شناسی، کوششی برای حل مسئله توجیه باورهاست؛^۳ تلاشی که از دوران باستان تا فلسفه مدرن به شیوه‌های گوناگون تکرار شده است. رورتی این تاریخ را بازسازی می‌کند تا نشان دهد فلسفه غربی، از افلاطون تا دکارت، از لاک تا کانت و از کانت تا فیلسوفان تحلیلی قرن بیستم، گرفتار وسوسه «بنیان

1. Foundationalism

2. Epistemology

3. Justification of Belief

شناخت» بوده است؛ و سوسه‌ای که هر بار به شکلی تازه بازمی‌گردد (کوکب، ۱۳۸۵: ۲۶۹). او یادآور می‌شود که افلاطون مبنای شناخت را در قلمرو «هستی» جست‌وجو می‌کرد، دکارت آن را در درون ذهن و تصورات روشن و متمایز می‌دید، لاک در داده‌های حسی به دنبال آن می‌گشت و کانت ساختارهای پیشینی فاهمه را اساس شناخت می‌دانست. در نظر رورتی، این جست‌وجوی مبنا همان روح حاکم فلسفه سنتی است که باید از آن گذشت تا معرفت را نه به‌عنوان بازنمایی واقعیت، بلکه به‌مثابه کنش تاریخی و زبانی انسان‌ها در نظر گرفت (Rorty, 1979: 157-160).

۱-۱. نقد بنیان‌گرایی و ایده معیارهای فرازمانی صدق

اندیشه ریچارد رورتی^۱ روندی تدریجی را از نقد معرفت‌شناسی سنتی به‌سوی بازاندیشی در اخلاق و سیاست طی می‌کند. او در آثار آغازین خود، به‌ویژه *فلسفه و آینه طبیعت*، با رد ایده بازنمایی حقیقت^۲ نشان می‌دهد که جست‌وجوی بنیان‌های یقینی برای معرفت، منشأ جدایی میان ذهن و جهان و در نتیجه عامل جزمیت در فلسفه و اخلاق غربی بوده است. از نگاه او، فلسفه باید از این جست‌وجوی متافیزیکی دست بکشد و به زبان به‌مثابه ابزار تعامل انسانی بنگرد (Rorty, 1979: 12-18). به همین دلیل، نخستین گام در فهم رورتی، درک پیوند میان صدق/حقیقت و ضد بنیان‌باوری^۳ است: فلسفه، اگر خود را داور نهایی صدق بداند، ناگزیر در پی معیارهای مطلق می‌رود؛ اما اگر زبان و تاریخ را نقطه عزیمت قرار دهد، از پروژه معیارهای فرازمانی فاصله می‌گیرد.

۱. Richard Rorty (۱۹۳۱-۲۰۰۷)، فیلسوف آمریکایی و از نظریه‌پردازان اصلی پراگماتیسم نو است که با نقد

معرفت‌شناسی بنیان‌گرا و ایده بازنمایی حقیقت، بر تاریخی بودن زبان و نقش گفت‌وگو در توجیه باورها تأکید می‌کند.

۲. Representation of Truth: دیدگاهی که بر اساس آن، معرفت و گزاره‌های صادق آینه‌وار واقعیتی مستقل

از زبان و تاریخ را بازتاب می‌دهند.

رورتنی در تقابل با سنت فلسفه مدرن، به‌ویژه معرفت‌شناسی دکارتی و کانتی، بر این باور است که تصور ذهن به‌مثابه آینه‌ای برای بازتاب طبیعت، ریشه همه تلاش‌های بی‌ثمر برای یافتن معیارهای مطلق صدق است (رورتنی، ۱۹۷۹). از این‌رو، فلسفه باید از بازنمایی حقیقت فاصله گیرد و به توصیف شیوه‌های گفت‌وگو و زندگی انسانی بپردازد. در همین راستا، حقیقت نزد رورتنی نه امری کشف‌شدنی، بلکه ساخته‌ای زبانی و اجتماعی است؛ آنچه ما «صادق» می‌خوانیم، نتیجه توافق در یک جامعه زبانی خاص است، نه مطابقت با واقعیتی مستقل (رورتنی، ۱۳۸۵: ۳۵-۳۳). درنتیجه، ضد بنیان‌باوری رورتنی به‌جای اتکا بر حقیقتی جهان‌شمول، بر گفت‌وگو و همبستگی انسانی تکیه می‌کند و اعتبار باورها و هنجارها را نه در عینیت، بلکه در فرایند توجیه جمعی و تاریخی می‌جوید؛ جایی که فلسفه از داوری درباره درستی مطلق به پرورش فرهنگ گفت‌وگویی دموکراتیک گذر می‌کند.

بر همین مبنا، رورتنی از پایان فلسفه به‌مثابه داور حقیقت سخن می‌گوید. فلسفه دیگر دادگاه عقل نیست که میان علم و دین یا معرفت و عقیده داوری کند^۱، بلکه باید از نقش داوری حقیقت فارغ شود (Rorty, 1991: 23). در این افق، صدق چیزی جز توجیهی پذیرفته شده در بستر تاریخی و زبانی خاص نیست و با کنار گذاشتن ایده عینیت مطلق، مفهوم حقیقت را در سطحی اجتماعی و دموکراتیک بازتعریف می‌کند به‌نحوی که حقیقت، نتیجه فرایند اجماع و گفت‌وگوی آزاد است (رومانا، ۱۳۹۳: ۴۳-۹). رورتنی زبان را نه ابزاری برای بازنمایی واقعیت، بلکه بستری برای خلق و بازسازی معنا می‌داند و تأکید می‌کند زبان همواره در حال دگرگونی تاریخی است و صدق گزاره‌ها نه انطباق با امر واقع، بلکه در میزان پذیرش اجتماعی یک گزاره در یک اجتماع زبانی آزاد است (رورتنی، ۱۳۹۲: ۵۳-۸۸).

1. "The Traditional Notion of Philosophy as the Tribunal of Reason... Has Outlived its Usefulness".

رورتی با اتکا به همین نقد، ایده معیارهای فرازمانی صدق^۱ را رد می‌کند و نشان می‌دهد که صدق نه حاصل کشف واقعیتهای مستقل، بلکه محصول گفت‌وگو و توافق درون اجتماعی است. او تأکید می‌کند فلسفه از دکارت تا کانت گرفتار توهمی بوده است که ذهن را آینه‌ای برای بازتاب طبیعت می‌دانست؛ گویی عقل انسانی می‌تواند مستقل از زبان و تاریخ، حقیقتی ازلی و تغییرناپذیر را بازنمایی کند (Rorty, 1979:44). به باور رورتی، این تصور باعث شد معرفت‌شناسی مدرن به جست‌وجوی بنیانی مطمئن برای صدق بپردازد؛ اما چنین بنیانی دست نیافتنی است، زیرا هر معیاری برای ارزیابی صدق خود در دل زبان و اجتماع قرار دارد و نمی‌تواند بیرون از آن داوری کند. وی در گفت‌وگوی معروفش با پاسکال آنزل می‌گوید: حقیقت همان چیزی است که هم‌زبانانمان در گفت‌وگویی آزاد می‌پذیرند^۲ (نک: رورتی و آنزل، ۱۳۹۸) و در مناظره‌اش با جان سرل نیز بر نبود «داور نهایی»^۳ برای تعیین صدق تأکید می‌کند و آن را وابسته به شیوه‌های گفت‌وگو و بازی‌های زبانی می‌داند (نک: رورتی و سرل، ۱۴۰۱). این موضع، ضد بنیان‌گرایی رورتی را روشن می‌کند: حقیقت بیرون از تعامل انسانی تعریف نمی‌شود، بلکه در دل آن صورت می‌بندد.

این چرخش، زمینه بسط‌های بعدی در اخلاق، سیاست و حقوق را فراهم می‌کند. از نگاه رورتی، جست‌وجوی حقیقت مطلق در حوزه حقوق، سیاست یا اخلاق بی‌فایده است؛ زیرا معیارهای ما برای عدالت یا قانون برخاسته از بافت فرهنگی و نهادهای تاریخی‌اند. رورتی با یکی کردن حقیقت و توجیه، فلسفه را از جست‌وجوی معیارهای ازلی به سوی گفت‌وگوی عملی در جامعه دمکراتیک سوق می‌دهد. در چنین جامعه‌ای، اعتبار یک گزاره یا قاعده حقوقی نه در درستی مطلق، بلکه در میزان پذیرش آن در میان

۱. Trans Historical Criteria of Truth: معیارهایی مستقل از زمینه تاریخی و زبانی برای تشخیص صدق.

۲. "Truth is What Our Peers let us Get Away With Saying".

۳. Final Arbiter: مرجعی فرازبانی و فرا تاریخی که قرار است به‌طور قطعی صدق یا کذب گزاره‌ها را تعیین کند.

شهروندان و نهادهای گفت‌وگویی سنجیده می‌شود. رورتنی با کنار گذاشتن آرمان قطعیت، فلسفه را به خدمت دموکراسی در می‌آورد؛ یعنی به‌جای بنیان‌های تغییر ناپذیر، باید بر همبستگی انسانی و امکان گفت‌وگوی آزاد تکیه کرد. از این منظر، نفی معیارهای فرازمانی صدق نه نشانه نسبی‌گرایی، بلکه پیش‌شرط مشارکت و اصلاح دائمی در فضای عمومی است. با این حال، نقد بنیان‌گرایی معرفت‌شناختی بدون تبیین بدیلی ایجابی برای فهم حقیقت و معنا ناتمام می‌ماند؛ بدیلی که رورتنی آن را در قالب چرخش زبانی صورت‌بندی می‌کند.

۱-۲. چرخش زبانی و تاریخ‌مندی معنا

چرخش زبانی^۱ در اندیشه رورتنی پاسخ مستقیم به بن‌بست‌های معرفت‌شناسی مدرن و پیامد منطقی ضد بنیان‌باوری اوست. در فلسفه کلاسیک پرسش اصلی این بود که چگونه می‌توانیم جهان را بشناسیم؟ اما پس از چرخش زبانی پرسش این شد که چگونه زبان شناخت ما از جهان را می‌سازد؟ بنابراین چرخش زبانی یعنی تغییر جهت فلسفه از ذهن و عین به زبان و معنا (نک: رورتنی، ۱۳۹۹). در این چارچوب، فلسفه دیگر وظیفه کشف واقعیت را ندارد، بلکه به‌مثابه گفت‌وگویی درون فرهنگی میان کاربردهای زبانی گوناگون عمل می‌کند و آنچه پیش‌تر بنیادهای معرفت‌تلقی می‌شد، اکنون درون شبکه‌ای از روابط زبانی و تاریخی فهم می‌شود (نک: موسی‌زاد، اصغری، عبدالله نژاد، ۱۴۰۰).

نقطه کانونی در این منظومه، گذار از معرفت‌شناسی بنیان‌گرا به نگرشی زبانی و تاریخی است؛ نگرشی که در آن مفاهیمی چون حقیقت، معنا و هنجار نه بر بنیان ذات یا عقل محض، بلکه در بستر زبان و تعامل اجتماعی شکل می‌گیرند. رورتنی با نفی تصور سستی از معرفت به‌مثابه بازنمایی واقعیت، دانستن را نوعی مشارکت در بازی‌های زبانی و تاریخی تفسیر می‌فهمد، نه کشف جهان به‌گونه‌ای که هست

(Rorty, 1979:10-12). بدین ترتیب، زبان و پیشامد^۱ در اندیشه او به هم گره می‌خورند: هیچ حقیقت یا قاعده‌ای وجود ندارد که مستقل از شرایط تاریخی و گفت‌وگویی انسان‌ها معنا یابد.

در اندیشه ویتگنشتاین متأخر نیز، معنا نه حاصل تطابق ذهن با واقعیت، بلکه برآمده از کاربرد واژه‌ها در بازی‌های زبانی و بسترهای زیست جهانی دانسته می‌شود و فلسفه به‌جای بنیان‌گذاری معرفت، کارکردی توصیفی و درمان‌گرانه در رفع کژفهمی‌های زبانی می‌یابد.

وینفرد سلارز در همین معنا با نظریه افسانه داده‌های بی‌واسطه^۲ معتقد بود که آنچه تجربه حسی می‌نامیم، صرفاً رخداد ذهنی یا داده خام یا بی‌واسطه نیست، بلکه همواره نوعی داوری یا طبقه‌بندی مفهومی در آن نهفته است. به گفته او، دیدن چیزی به‌عنوان قرمز، مستلزم دانستن معنای قرمزی است.

ویلارد کواین نیز در مقاله دو دگم تجربه‌گرایی^۳، با نقد سنت تجربه‌گرایی و طرح نظریه تمام‌گرایی معرفتی^۴ معتقد است که هیچ گزاره‌ای مستقل از شبکه کلی باورها معنا و اعتبار ندارد و دیگر نمی‌توان از بنیان‌هایی مطلق برای معرفت سخن گفت و در نظر او کل علم نه در گزاره‌های منفرد، بلکه در آزمون تجربه معنادار است.

همچنین دونالد دیوید سن با طرح نظریه تفسیر رادیکال^۵ و نقد تمایز میان طرح مفهومی و محتوای تجربی نشان داد که هیچ بنیان مستقل و پیشینی برای معنا و حقیقت وجود ندارد. در نگاه او معرفت نه از طریق بازتاب ذهنی واقعیت، بلکه در جریان تفسیر و زبان مشترک شکل می‌گیرد.

با الهام و خوانش رورتی از ویتگنشتاین متأخر، سلارز، کواین و دیوید سن، دسترسی فرازبانی به امر واقع کنار گذاشته شده و پذیرفته می‌شود که فهم و داوری درون

1. Contingency

2. The Myth of the Given

3. Two Dogmas of Empiricism

4. Epistemological holism

5. Radical Interpretation

بازی‌های زبانی تاریخی شکل می‌گیرند. رورتی با تکیه بر این چرخش، از اپیستمولوژی به هرمنوتیک و از بازنمایی به باز توصیف^۱ عبور می‌کند و تأکید دارد به جای جستن بنیان‌های پیشینی، باید کارکرد واژگان و قواعد گفت‌وگویی را توضیح داد؛ همان‌جایی که معیارهای عقلانیت و صدق ساخته می‌شوند (Rorty, 1979: 315-333). از این رو، حقیقت فقط در چارچوب زبان و سنت فکری ما و بر پایه دلایلی که برای خودمان قانع‌کننده‌اند معنا پیدا می‌کند (Rorty, 1979: 357-365). این برداشت از مبنای حقیقت کاملاً برخلاف آن چیزی است که هگل و ساوینی معتقدند و پدیداری مفهوم حق را در اثر تکامل تدریجی و تاریخی جوامع و خارج از هرگونه قرارداد اجتماعی دانسته و نقشی برای بشر در شکل‌گیری آن قائل نیستند و در نظر آن‌ها بشر اساساً در خلق معنای حق و حدود و ثغور آن عاملیت و ابتکاری ندارد (اصلانی و سجادی، ۱۳۹۹: ۲۳).

بدیهی است از دل این تحول، تاریخ‌مندی معنا^۲ آشکار می‌شود. معنا نه خاصیت ذاتی الفاظ و نه بازتاب ماهیات ثابت اشیاء، بلکه برآیند کاربرد در سیاق‌های زبانی و اجتماعی معین است. رورتی این ایده را صورت‌بندی می‌کند که زبان‌ها (درست مانند انسان‌ها و جوامع) محصول تصادف‌ها و رویدادهای تاریخی‌اند و هیچ واژگان ممتاز و فرازمانی وجود ندارد که بقیه زبان‌ها را برحسب آن داوری کنیم (Rorty, 1989: 3-9). پیامد این ادعا آن است که معیارهای معنا و صدق، درون‌گفتمانی و قابل‌بازبینی می‌شوند و حقیقت دیگر به‌عنوان امری نامشروط و مستقل از تاریخ فهم نمی‌شود، بلکه در قالب توجیه‌های زمانمند و قابل‌بازبینی درون‌گفتمان معنا می‌یابد. به تعبیر کوکب (۱۳۸۹: ۱۵۴-۱۵۸)، تمایز میان حقیقت نامشروط و توجیه زمانمند در چارچوب پارادایم زبانی فرومی‌ریزد؛ زیرا هیچ ابزار آزمون فراتر از زبان در دسترس نیست و درواقع، حقیقت نامی است برای همان توجیه موفق در بافت گفتمانی ما و به بیانی بهتر حقیقت به معنای مطابقت نیست، بلکه همان توجیه پذیرفته‌شده در چارچوب زبان ماست.

-
1. Re Description
 2. Historicity of Meaning

رورتنی تصریح می‌کند که دسترسی بی‌واسطه به امر واقعی ناممکن است و واقعیت برای ما در افق زبان و همکاری میان ذهنی ساخته می‌شود؛ پس معنا و عینیت صورت‌هایی از اعتبار درون گفتمان‌اند، نه مطابقت با جوهر پیشینی اشیا. پژوهش سلیمانی و اصغری (۱۳۹۴: ۱۴۵-۱۵۱) نشان می‌دهد گذار از صدق به مثابه مطابقت به صدق به مثابه موجه بودن در گفتمان بر دو پایه استوار است: نفی نگاه فرازبانی و تأکید بر تاریخی بودن واژگان. این تاریخ‌مندی به نسبی‌گرایی فروکاسته نمی‌شود، بلکه به‌نوعی هنجارمندی گفت‌وگویی منتهی می‌شود؛ اعتبار، نتیجه توافق‌های موقت و قابل بازبینی در میان اعضای یک جامعه زبانی است (نوری، ۱۴۰۱: ۱۱۳-۱۱۶). نتیجه آنکه چرخش زبانی در رورتنی، معنا را به امری پیشامدی و تاریخی بدل می‌کند: آنچه معنا می‌نامیم، صورت تثبیت‌شده کاربرد در یک سنت زبانی است که با باز توصیف‌های تازه دگرگون می‌شود. فلسفه در این افق نه بنیان‌گذاری، بلکه غنی‌سازی واژگان^۱ و گشودن امکان‌های تازه برای هم فهمی است (Rorty, 1979: 365-389). همین هسته معرفتی زمینه گذار به اخلاق و سیاست را فراهم می‌کند؛ امری که در سطور بعدی این مقاله پیگیری می‌شود.

۲. گفت‌وگو به مثابه پروژه اجتماعی در اندیشه رورتنی

در اندیشه رورتنی، دموکراسی پیش از آنکه شکلی از حکومت باشد، نوعی زیست جهان اجتماعی است که بر گفت‌وگو و یادگیری جمعی استوار است. او با نقد بنیادگرایی معرفتی و سیاست‌های حقیقت‌محور، تأکید می‌کند جوامع آزاد نه از طریق دستیابی به مبانی یقینی، بلکه با گسترش گفت‌وگوهای میان فرهنگی و میان فکری پیش می‌روند. گفت‌وگو در این معنا صرف تبادل نظر نیست، بلکه سازوکار اصلی شکل‌گیری همبستگی، مدارا و بازسازی مداوم ارزش‌های مشترک است. جامعه زمانی دموکراتیک است که شهروندانش بتوانند در فضای عمومی آزاد، بدون ترس از طرد یا تحقیر،

۱. Vocabulary Enrichment: گسترش و باز توصیف واژگان برای افزایش امکان‌های فهم و گفت‌وگو.

درباره سرنوشت جمعی سخن بگویند و در پرتو تجربه و استدلال، معیارهای خویش را بازنگری کنند.

۱-۲. گفتمان عمومی و مشارکت شهروندی به مثابه یادگیری اجتماعی

مشارکت شهروندی در منظومه رورتنی، بیش از آنکه صرفاً کنشی سیاسی باشد، نوعی تمرین فرهنگی و اخلاقی است که دموکراسی را به فرایندی زنده و پویا بدل می‌کند. گفت‌وگو در این دستگاه، سازوکار اصلی یادگیری مدنی- اجتماعی^۱ است: شهروندان در فضای عمومی همدیگر را می‌فهمند، داوری‌های خود را اصلاح می‌کنند و حتی واژگان نهایی^۲ خویش را باز توصیف می‌کنند. پشتوانه این تلقی، جابه‌جایی کانون از حقیقت پیشینی به توافق پسینی است؛ یعنی آنچه معتبر می‌شود محصول فرایندهای ارتباطی باز و امکان بازنگری است، نه انطباق با واقعیتی فرا تاریخی. از این‌رو، ارزش فلسفه نیز به توان آن در تقویت امید اجتماعی و مدارا گره می‌خورد: فلسفه وقتی ارزشمند است که ظرفیت هم‌سخنی و حساسیت اخلاقی را بالا ببرد، نه اینکه در مقام داور حقیقت بایستد. همین منطق، اولویت دموکراسی را بر فلسفه توضیح می‌دهد: معیار سنجش اندیشه، کارکرد آن در سامان دادن به گفت‌وگو و یادگیری جمعی است، نه ادعای کشف مبنای مطلق برای عدالت (رورتنی، ۱۳۹۳: ۵۷-۵۵).

یادگیری اجتماعی در این معنا، ترکیبی از سه مؤلفه است: نخست، عادی‌سازی هم‌سخنی با دیگری و به رسمیت شناختن تفاوت دیدگاه‌ها؛ دوم، تمرین بازبینی باورها در مواجهه با استدلال یا روایت قانع‌کننده؛ سوم، تبدیل تجربه‌های انسانی به سرمایه همدلی از رهگذر ادبیات و روایت‌های عمومی. رورتنی بارها تصریح می‌کند ادبیات و روزنامه‌نگاری می‌توانند در پرورش تخیل اخلاقی^۳ نقشی همسنگ با فلسفه داشته

1. Social learning

2. Final Vocabulary

۳. Moral Imagination: همزادپنداری خیال‌پردازانه با دیگری.

باشند، زیرا ما را نسبت به رنج و شأن دیگران حساس می‌کنند؛ بنابراین دفاع از حقوق بشر نیز نباید صرفاً بر استدلال‌های عقلانی جهان‌شمول (مثلاً خوانش‌های کانتی یا نظریه‌های طبیعی) بنا شود، بلکه باید بر برانگیختن عاطفه و تخیل اخلاقی از طریق آموزش همدلی و پرورش پرهیز از بی‌رحمی^۱ و تحقیر دیگری استوار شود (ذوالقدری، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۱۵۶). در این سطح، گفتمان عمومی به‌مثابه مدرسه مدنی عمل می‌کند: میدان تمرین شنیدن، پاسخ دادن و اصلاح کردن؛ نه برای رسیدن به یقین، بلکه برای کاستن از بی‌رحمی و افزون کردن همبستگی. نتیجه عملی این نگاه آن است که مشارکت شهروندی به رأی دادن محدود نمی‌ماند؛ بلکه به فرایند مستمر آموختن، گفت‌وگو کردن و بازتعریف افق‌های مشترک تبدیل می‌شود. اینجا دموکراسی نه وضعیتی ایستا، بلکه قابلیت نهادمند برای یادگیری جمعی است؛ قابلیتی که با باز بودن فضا برای نقد و اصلاح، به‌صورت پایدار بازتولید می‌شود (پنداشته‌پور، ۱۴۰۳: ۱۲-۷).

۲-۲. اختلاف‌های ثمربخش و تداوم گفت‌وگو

اگر دموکراسی میدان یادگیری باشد، اختلاف عقیده نه مزاحم، بلکه موتور پیشروی آن است. رورتنی به‌جای وسواس نسبت به اجماع نهایی، بر توافق‌های موقت و بازنگری پذیر^۲ تکیه می‌کند؛ توافقی‌هایی که در پرتو دوام گفت‌وگو و امکان اعتراض شکل می‌گیرند و همواره آماده اصلاح‌اند. بر این اساس است که تعارض‌ها و اختلاف عقیده‌ها می‌توانند ثمربخش باشند. اختلاف ثمربخش یعنی تعارضی که به حذف و طرد نمی‌انجامد، بلکه ظرفیت درک متقابل و باز توصیف را بالا می‌برد. نسبت این نکته با نقد بازنمایی گری روشن است: وقتی حقیقت را توجیه پذیرفته‌شده در جامعه آزاد

1. Avoiding Cruelty

۲. Provisional and Revisable Agreements: باورها و ارزش‌هایی که جامعه در گفت‌وگویی آزاد بر سر

آنها به تفاهم می‌رسد، اما همواره آماده نقد و اصلاح‌اند و هیچ‌گاه نهایی یا مطلق نیستند.

بفهمیم، مواجهه با اختلاف نه با تحمیل الگوی واحد حقیقت، بلکه با تعلیق داوری‌های مطلق انگارانه و کوشش برای یافتن واژگان مشترک تازه پیش می‌رود.

در این چارچوب، فضیلت آبرونیک اهمیت نهادی پیدا می‌کند: خودآگاهی نسبت به تاریخی بودن واژگان نهایی و پرهیز از تقدیس آن‌ها. شهروند آبرونیک می‌پذیرد آنچه امروز بدیهی می‌نماید، محصول تربیت و تصادف‌های زبانی و تاریخی است؛ پس به جای تبدیل زبان خود به معیار عام، به ترجمه متقابل و گشودگی نسبت به واژگان دیگران رو می‌آورد. این فضیلت در سطح عمومی به مدارای نهادی^۱ ترجمه می‌شود: سازوکارهایی که به اختلاف میدان بیان می‌دهند اما از لغزش گفت‌وگو به حذف و بی‌رحمی جلوگیری می‌کنند (رورتی، ۱۳۸۵: ۱۹۱-۱۵۱)؛ بنابراین اختلاف وقتی ثمربخش است که حق شنیده شدن و حق پاسخ‌گویی بدون هراس از پیامدهای ناموجه تضمین شود؛ در غیر این صورت اختلاف به دشمنی و گفت‌وگو به نمایش تبدیل می‌شود. کیفیت گفتمان عمومی، در عمل، پیرو کیفیت نهادهای گفت‌وگویی است: آیا امکان اعتراض و اقلیت بودن واقعی وجود دارد؟ آیا سازوکارهای تبیین و اقناع برای همگان در دسترس است؟ آیا پس از نقد عمومی، امکان اصلاح سیاست‌ها واقعاً فراهم می‌شود؟ پاسخ به این پرسش‌هاست که اختلاف را از تهدید به منبع یادگیری جمعی تبدیل می‌کند.

۲-۳. رسانه، سواد رسانه‌ای و «نهادهای تأویل و ترجمه»

در خوانش نگارنده از رورتی، می‌توان گفت که رسانه‌ها و شبکه‌های ارتباطی در کنار نهادهای آموزشی و مدنی نقشی محوری در شکل‌دهی به افق‌های مشترک دارند. اگر عرصه عمومی را مدرسه مدنی^۲ بدانیم، رسانه‌ها ابزارهای روزمره این مدرسه‌اند: ارزش‌ها، حساسیت‌ها و شیوه‌های هم‌زیستی دمکراتیک را بازتولید و منتقل می‌کنند و

1. Institutional Tolerance

2. Public Sphere as a Civic Classroom

امکان هم فهمی و اصلاح جمعی را افزایش می‌دهند؛ اما همین جایگاه، مسئولیت سنگینی ایجاد می‌کند: تقویت سواد رسانه‌ای تا شهروندان بتوانند میان اطلاعات معتبر و گمراه‌کننده تمایز بگذارند و نسبت به روایت‌هایی که تحقیر، نفرت یا بی‌رحمی را بازتولید می‌کنند، حساس باشند؛ بنابراین می‌توان رسانه، آموزش و برخی نهادهای عمومی را ذیل عنوان نهادهای تأویل و ترجمه^۱ فهم کرد؛ نهادهایی که تفاوت‌ها و تعارض‌ها را به زبان قابل گفت‌وگو تبدیل می‌کنند و زمینه اصلاح و یادگیری مدنی را بالا می‌برند.

می‌توان این ایده را در سطح نهادی چنین صورت‌بندی کرد که سواد رسانه‌ای سه بعد دارد: ۱. آگاهی از شیوه‌هایی که واژه‌ها، تصاویر و روایت‌ها می‌توانند دوری‌های عمومی را جهت‌دهی کنند؛ ۲. توانایی ارزیابی منابع و سنجش درستی اطلاعات برای اینکه توافق‌های اجتماعی بر داده‌های قابل‌اعتماد بنا شود؛ ۳. پرورش حساسیت انسانی و توان درک دیگری تا روایت‌ها به‌جای دامن زدن به نفرت یا طرد، امکان گفت‌وگو و هم‌فهمی را تقویت کنند. در افق رورتنی، مسئله این نیست که رسانه «حقیقت» را بازنمایی کند؛ مسئله این است که چه اندازه اختلاف‌ها را «گفت‌وگو پذیر»^۲ می‌کند و امکان اصلاح جمعی را می‌افزاید؛ بنابراین مشارکت شهروندی درنهایت، نام دیگر آموزش همگانی گفت‌وگو است؛ آموزشی که اختلاف را به امکان یادگیری بدل می‌کند و با پشتوانه رسانه و نهادهای مدنی، از تحقیر می‌کاهد و بر همبستگی می‌افزاید.

۲-۴. نهادهای گفت‌وگویی و کارکردهای مدنی - حقوقی دموکراسی

در سطح نهادی، دموکراسی گفت‌وگویی رورتنی شبکه‌ای از سازوکارهای مشارکت، نقد و یادگیری جمعی است. نهادهای سیاسی و حقوقی در این نگاه، صرفاً ساختارهای

۱. Institutions of Interpretation and Translation: یعنی نهادهایی (مثل دادگاه، رسانه، دانشگاه یا

پارلمان) که وظیفه‌شان تفسیر، توضیح و ترجمه و تأویل دیدگاه‌های گوناگون برای فهم متقابل در جامعه است.

اقتدار نیستند، بلکه عرصه‌های گفت‌وگو و باز توصیف اجتماعی‌اند. از نظر رورتی، دموکراسی پروژه‌ای فرهنگی است که بر مدارا و یادگیری متقابل بنا می‌شود؛ فرهنگی که فلسفه باید در خدمت گسترش آن قرار گیرد (Rorty, 1989). جامعه آزاد زمانی دوام می‌یابد که افراد ارزش‌های خود را نه از مبانی ثابت، بلکه از تعامل تاریخی و گفت‌وگوهای جمعی اخذ کنند و نهادهایی چون دانشگاه‌ها، مطبوعات، انجمن‌های مدنی و شوراهای محلی بستر تحقق همین گفت‌وگوهای بی‌پایان هستند (Rorty, 1989: 60-64).

در این بستر، نسبت فلسفه و دموکراسی نیز به صورت هم‌پوشان فهم می‌شود؛ فلسفه، زبان تأملی دموکراسی است و دموکراسی، تحقق عینی فلسفه در عرصه مدارا و آزادی تلقی می‌شود (علی بگلو، ۱۴۰۰: ۸۹-۹۶). به بیان دیگر، بدون نهادهایی که گفت‌وگو را در قالب‌های سازمان‌یافته ممکن کنند، فرهنگ گفت‌وگویی به سطح ایدئال و غیرواقعی خود باقی می‌ماند. همچنین، نهادها می‌توانند از طریق فراهم کردن فرصت بحث عمومی، نظارت مدنی و آموزش شهروندی، شهروندان را از موقعیت منفعل رأی‌دهنده به فاعلان مشارکت‌کننده بدل کنند و فرهنگ مدارا و تفاهم را از سطح ارزشی به سطح ساختاری منتقل سازند. در اینجا رورتی پیامدهای عملی و نهادی ناشی از آزادی بیان را مدنظر دارد و با نظر استوارت میل همسو می‌شود که می‌گوید، آزادی بیان همانند سایر حقوق بشر دارای ارزش ذاتی نیست بلکه ارزش آن در نتایج حاصله از آن است (سودمندی، ۱۳۹۵: ۹۲).

در خوانش نگارنده از منظومه رورتی، گام بعدی بازتاب این منطق فرهنگی به سطح نهادی-حقوقی است. اگرچه هابرماس مشروعیت قانون را حاصل «گفت‌وگوی آزاد و عقلانی» شهروندان می‌داند (Habermas, 1996: 107-110) ولی نقطه تمایز این است که رورتی گفت‌وگو را صرفاً مبنایی برای مشروعیت سیاسی نمی‌بیند، بلکه آن را شیوه‌ای از زیستن دموکراتیک می‌فهمد؛ نهادها نه ابزار توجیه یا کنترل، بلکه بازتاب و تداوم گفت‌وگوی انسانی‌اند. در نتیجه، گذار از فرهنگ گفت‌وگو به نهادهای گفت‌وگویی یعنی

نهادمند شدن مدارا و همبستگی در قالب ساختارهای اجتماعی؛ دانشگاه گشوده به جامعه، رسانه‌ای که امکان باز توصیف فراهم می‌کند، شوراها و کمیته‌های تصمیم‌گیری را از انحصار بوروکراسی خارج می‌سازند و نظام قضایی که گفت‌وگوی عمومی را ممکن می‌کند. این‌ها مصداق‌های گفت‌وگوی نهادینه شده‌اند. چنین نهادهایی نه بر عقلانیت مطلق، بلکه بر اعتماد به انسان‌ها استوارند؛ اعتمادی که از نظر رورتی، یگانه سرمایه اخلاقی دموکراسی است.

در این راستا، شفافیت و پاسخ‌گویی سازوکارهای حقوقی‌اند که گفت‌وگوی اجتماعی را به فرایندهای نهادی قابل نظارت و اصلاح‌پذیر تبدیل می‌کنند. رورتی با جدا کردن مفاهیم سیاسی و حقوقی از پشتوانه‌های متافیزیکی، اعتماد و مشروعیت را حاصل همبستگی زبانی می‌بیند؛ یعنی توافق‌های تاریخی که در جریان گفت‌وگو و تجربه‌های مشترک شکل گرفته است (رورتی، ۱۳۸۵: ۳۸۱-۳۶۱). شفافیت و پاسخ‌گویی در این نگاه صرفاً ابزار فنی اداره حکومت نیستند، بلکه بیان نهادی فرهنگی‌اند که گفت‌وگو و تفاهم را زنده نگه می‌دارند. در نتیجه، عدالت نیز نه دستیابی به حقیقت نهایی، بلکه فرایندی اجتماعی است که در آن تصمیم‌ها باید همواره در معرض نقد و گفت‌وگوی عمومی باشند. این نگاه پراگماتیسمی، داوری حقوقی را از جزمیت منطقی به تجربه تاریخی و گفت‌وگویی نزدیک می‌کند؛ قاضی یا سیاست‌گذار نه مجری قواعد صلب، بلکه کنشگری است که باید آثار تصمیم خود را در بستر اجتماعی بسنجد (سیمایی صراف و معتمدی، ۱۳۹۶: ۲۸۳-۲۷۸).

در منظومه رورتی، گفت‌وگو هسته عملی دموکراسی است، چون جایگزین سیاست حقیقت‌محور و بنیان‌گرا می‌شود. دموکراسی زمانی معنا پیدا می‌کند که اختلاف‌ها به جای حذف، گفت‌وگو پذیر شوند؛ رسانه و آموزش، ظرفیت همدلی و سواد مدنی را بالا ببرند و نهادها، شفافیت و پاسخ‌گویی را به مثابه اخلاق گفت‌وگویی نهادینه شده تضمین کنند. از این منظر، رورتی بیش از آنکه نسخه‌ای برای نوع حکومت بدهد، بر فرایندهای تصمیم‌سازی و حکمرانی دمکراتیک تمرکز دارد و وفاداری به دموکراسی را

مقدم بر هر نظریه فلسفی می‌نشانند (Rorty, 1991: 178). همان‌گونه که برنشتاین (2010: 53-57) در تفسیر خود از رورتی یادآور می‌شود، اندیشه او نه درباره طراحی نهادها، بلکه درباره روح گفت‌وگویی و فرهنگ مداراست. به تعبیر ووپاریل (2013: 122-124)، پراگماتیسم رورتی، سیاست را از مبنا گرایی رها می‌کند و به جای آن، بر مسئولیت شهروندان در گفت‌وگو و اصلاح تأکید می‌گذارد؛ بنابراین جوهر دموکراسی در این نگاه، نه شکل سیاسی- حقوقی حکومت، بلکه میزان گفت‌وگویی بودن و اصلاح‌پذیری آن است: جامعه‌ای که گفت‌وگو، نقد و باز توصیف را نهادینه کند، ظرفیت اصلاح خود را حفظ می‌کند و از انحصار حقیقت و خشونت نمادین فاصله می‌گیرد.

۳. آبرونی و مدارا؛ بنیان اخلاقی دموکراسی

در منظومه رورتی، دموکراسی پیش از آنکه صرفاً شکل حکومت باشد، یک فرهنگ اخلاقی هم‌زیستی است. دو مؤلفه محوری این فرهنگ «آبرونی»^۱ و «مدارا»^۲ هستند: آبرونی نوعی خودآگاهی نسبت به پیشامدی بودن زبان، باور و هویت خویش است؛ یعنی اینکه واژگان و ارزش‌های ما نه ذاتی‌اند و نه نهایی، بلکه برآمده از تاریخ و فرهنگ‌اند. بر این اساس، انسان آبرونیک به موقتی بودن واژگان خویش آگاه است، اما در عین حال، برای زیستن اخلاقی از همان واژگان استفاده می‌کند؛ بدون آنکه به جزم و قطعیت متوسل شود (رورتی، ۱۳۸۵: ۱۵۳-۱۵۱). بی‌شک این خودآگاهی در سطح فردی به فروتنی معرفتی می‌انجامد و در سطح اجتماعی، زمینه مدارا و پذیرش تکثر را فراهم می‌کند.

1. Irony
2. Tolerance

۳-۱. خودآگاهی آیرونیک؛ فهم پیشامدی زبان و باورها

رورتنی تأکید می‌کند هیچ زبان یا دستگاه مفهومی‌ای حقیقت نهایی را بازنمایی نمی‌کند؛ هر زبان محصول تاریخ، فرهنگ و تصادف‌های زبانی است، نه آینه ذات جهان. این درک (که او آن را خودآگاهی آیرونیک^۱ می‌نامد)، انسان را از جزم‌گرایی و ایمان به بنیان‌های مطلق رها می‌کند (Rorty, 1989: 73-75). در این افق، معنا و داوری همواره درون یک گفتمان تاریخی و اجتماعی شکل می‌گیرد و عقل بیش از آنکه ابزار کشف امر واقع باشد، سازوکار گفت‌وگو و باز توصیف تجربه انسانی است.

به همین دلیل، رورتنی فلسفه را از مقام «داور حقیقت» به سطح گفت‌وگویی میان روایت‌ها فرو می‌آورد و ارزش آن را در توانش برای گسترش تخیل اخلاقی و خلق زبان‌های تازه برای فهم رنج و امید بشر می‌بیند. پیشامدی بودن زبان^۲ در اینجا به معنای نفی عقلانیت یا فرو غلتیدن در بی‌معنایی نیست؛ بلکه یعنی هیچ معیار فرازبانی و فرا تاریخی برای داوری در دسترس نیست و بنابراین، مسئولیت توجیه و داوری به درون گفت‌وگو و زندگی جمعی منتقل می‌شود. نتیجه اخلاقی مستقیم آن، این است که باورهای تاریخی خود را نمی‌توان به‌عنوان حقیقتی مطلق بر دیگری تحمیل کرد؛ از همین‌جا فروتنی معرفتی و روح گفت‌وگو زاده می‌شود. انسان آیرونیک، از تعصب ایدئولوژیک و یقین‌گرایی رها می‌شود و به گفت‌وگو با دیگری تن می‌دهد، بی‌آنکه ادعای تملک حقیقت داشته باشد. در سطح اجتماعی نیز این خودآگاهی، به پذیرش کثر و احترام به روایت‌های گوناگون می‌انجامد و هیچ گفتمانی، مدعی انحصار معنا نیست.

با این حال آیرونی نزد رورتنی به شکاکیت یا بی‌معیاری اخلاقی فروکاسته نمی‌شود؛ بلکه به فروتنی معرفتی^۳ می‌انجامد. انسان آیرونیک می‌داند بنیان یقینی یا واژگان نهایی برای توجیه باورهایش وجود ندارد، اما نسبت به باورهای خود بی‌تفاوت هم نیست.

1. "Ironist's self-Awareness"

2. "The Contingency of Vocabularies"

3. Epistemic Humility

رورتی صریح می‌گوید آیرونیست‌ها نسبی‌گرا نیستند، چون نمی‌گویند همه دیدگاه‌ها یکسان‌اند؛ بلکه می‌گویند توجیه همیشه در برابر مخاطب و در بستر تاریخی انجام می‌شود (Rorty, 1989: 73).^۱ بنابراین، نقد یقین‌گرایی به معنای حذف تمایز گذاری اخلاقی نیست؛ معنایش این است که هیچ فرد یا نهادی حق ندارد خود را مالک معیار نهایی بداند و آخرین سخن را ببندد. از این‌رو دموکراسی برای رورتی نه بر پایه کشف حقیقت، بلکه بر مبنای توافق آزاد و تاریخی شهروندان معنا می‌یابد؛ چون در آن گفت‌وگو همواره بازمی‌ماند (Rorty, 1989: 83-84).

۲-۳. از آیرونی فردی تا مدارای اجتماعی

گذار از آیرونی به مدارا در منظومه رورتی، گذاری مستقیم است: کسی که پیشامدی بودن واژگان خود را می‌پذیرد و کمتر به تحقیر دیگری و تحمیل جهان‌بینی خود گرایش دارد. آیرونی در سطح فردی، فروتنی و گشودگی می‌آورد و در سطح جمعی، به مدارای اجتماعی و هم‌زیستی فرهنگی می‌انجامد. رورتی تأکید می‌کند، آیرونیست کسی است که نسبت به واژگان نهایی خویش تردید دارد؛ زیرا می‌داند این واژگان ممکن است در برخورد با دیگری تغییر کنند. این تردید سازنده، اخلاق دموکراتیک را از خشونت زبانی و تحقیرآمیز دور می‌کند.

در این چارچوب، رورتی به جای حقیقت محوری، بر پرهیز از بی‌رحمی به عنوان فضیلت اصلی دموکراسی تکیه می‌کند و آرمان جامعه لیبرال را نه دستیابی به حقیقت، بلکه رهایی از بی‌رحمی می‌داند (Rorty, 1989: 93-94).^۲ او خشونت را فقط فیزیکی نمی‌فهمد؛ داوری‌های مطلق و تحقیرآمیز نیز نوعی خشونت‌اند، چون صدای دیگری را خاموش می‌کنند؛ بنابراین پیشرفت اخلاقی بیشتر با افزایش حساسیت نسبت به رنج

1. "Ironists are not Relativists, for They do not Think That Every Belief is as Good as Every Other. They Think That Justification is not a Matter of Correspondence to Reality but of Conversation With one's Fellow Human Beings".

2. "The Aim of the liberal Ironist is not Truth But Freedom — Freedom From Cruelty".

دیگران رخ می‌دهد نه زمانی که به مبانی نظری عقلانی‌تر دست یابند (رورتی، ۱۹۹۳: ۱۷۹). اینجاست که تخیل اخلاقی و همدلی نقش محوری پیدا می‌کند و اخلاق گفت‌وگویی به جای داوری مطلق می‌نشیند.

۳-۳. بازتاب مدارا و آبرونی در حقوق عمومی

در خوانش نگارنده از رورتی، آبرونی و مدارا زمانی در جامعه دوام می‌آورند که در نهادها و قواعد حقوق عمومی تثبیت شوند. در این معنا، حقوق عمومی گفت‌وگویی یعنی نظامی که مشروعیت را از امکان گفت‌وگوی آزاد و نقد پذیری می‌گیرد، نه از ادعای دسترسی به حقیقت نهایی. رورتی جامعه آزاد را جامعه‌ای می‌داند که حقیقت و اعتبار را نتیجه گفت‌وگوی آزاد می‌فهمد و هیچ واژگان نهایی برای توجیه باورهایش نمی‌پذیرد (Rorty, 1989: 63)^۱. پیامد نهادی این نگاه آن است که نهادهای سیاسی و حقوقی باید طوری طراحی شوند که هیچ صدایی حذف نشود و امکان بازبینی و اصلاح مداوم وجود داشته باشد. در همین چارچوب، آزادی بیان، شفافیت قدرت و کرامت انسانی نه صرفاً گزاره‌های انتزاعی، بلکه ابزارهای استمرار گفت‌وگو محسوب می‌شوند.

رورتی در بحث حقوق بشر نیز تأکید می‌کند که احترام به حقوق بشر بیشتر حاصل گسترش حساسیت و همدلی است تا شناخت عقلانی از طبیعت انسان (Rorty, 1993: 179)^۲. به تعبیر او، درستی یک باور نه از تطابق آن با واقعیت بیرونی، بلکه از پذیرفته شدن آن در گفت‌وگوی آزاد انسانی ناشی می‌شود (Rorty, 1991: 23)^۳. بنابراین، اگر گفت‌وگو بسته شود، نه فقط یک حق محدود شده، بلکه سازوکار تولید و

1. "A liberal Society is One Which is Content to Call 'True' Whatever the Outcome of Free and Open Encounters is, and Which is Therefore not in Search of a Final Vocabulary".

2. "The Human Rights Culture Seems to Me Best Described not as Founded on Reason But as Founded on Sentiment".

3. "Justification is not a Matter of Correspondence to Reality But of Conversation with our Fellow Human Beings".

تصحیح هنجارها آسیب می‌بیند. از این‌رو، آزادی بیان در این منظومه صرفاً یکی از حقوق بشر نیست؛ بلکه شرط نهادی امکان نقد، اصلاح و جلوگیری از تحقیر دیگری است. در نتیجه، از منظر این مقاله می‌توان گفت آبرونی و مدارا، در حقوق عمومی عمدتاً از طریق سه سازوکار بروز می‌یابند: ۱. آزادی بیان و امکان تنوع تفسیری؛ ۲. پاسخ‌گویی و شفافیت به مثابه گشودگی قدرت به نقد عمومی؛ ۳. کرامت و برابری شهروندان به مثابه منع تحقیر و طرد. بدین ترتیب، اخلاق گفت‌وگویی الهام گرفته از رورتی از سطح منش فردی فراتر می‌رود و در قالب ترتیبات نهادی دموکراسی صورت‌بندی می‌شود.

۴. همبستگی؛ بنیان اجتماعی دموکراسی رورتی

رورتی در امتداد پراگماتیسم آمریکایی، به‌جای اتکای دموکراسی به مبانی متافیزیکی یا عقلانیت فرا تاریخی، پیوند اجتماعی را بر گفت‌وگو، تخیل و همدلی بنا می‌کند. در این افق، دموکراسی نه محصول ذات انسانی از پیش موجود، بلکه شکل تاریخی و زبانی زیست مشترک است و همبستگی همان سازوکاری است که در جامعه آزاد، نقش بنیانی حقیقت را کم‌رنگ می‌کند و امکان هم‌زیستی اخلاقی در جامعه متکثر را فراهم می‌سازد. در نتیجه، فلسفه وقتی برای رورتی مفید است که بتواند فرهنگ گفت‌وگو را زنده نگه دارد و از بازگشت جزمیت و ایدئولوژی خشونت‌زا جلوگیری کند.

همبستگی در اندیشه رورتی را می‌توان در سه سطح فهم کرد: ۱. سطح معرفت‌شناختی، به‌عنوان چرخش از «حقیقت» به «توجیه در گفت‌وگو»؛ ۲. سطح اخلاقی، به‌عنوان جایگزینی همدلی و پرهیز از بی‌رحمی به‌جای عقلانیت استعلایی؛ ۳. سطح نهادی، به‌عنوان پشتوانه فرهنگی نهادهای گفت‌وگویی و تداوم دموکراسی. در ادامه، این سه سطح به ترتیب تبیین می‌شود.

۱-۴. چرخش معرفتی از حقیقت به همبستگی

رورتی از آغاز پروژه فکری خود، می‌کوشد فلسفه را از وسواس یافتن بنیان‌های یقینی رها کند. او با نقد این الگو، معرفت را نه در مطابقت اندیشه با واقع، بلکه در فرایند گفت‌وگوی انسان‌ها برای توجیه باورها نزد یکدیگر می‌جوید و به‌صراحت می‌نویسد: توجیه، نه بازتاب واقعیت، بلکه گفت‌وگو با دیگر انسان‌هاست (Rorty, 1989: 23).^۱ این تغییر، همان چرخش زاویه دید از حقیقت به همبستگی است: چون معیار فرازبانی و فرا تاریخی برای داوری در دسترس نیست، چیزی که جای کارکرد بنیان‌گرایانه حقیقت مطلق را می‌گیرد توافق و همبستگی زبانی و تاریخی ماست (موسی زاد، اصغری و عبدالله نژاد، ۱۴۰۰: ۱۱۲-۱۱۰)؛ بنابراین ارزش باورها نه به میزان انطباقشان با امر واقع، بلکه به ظرفیتشان برای گسترش همدلی، مدارا و همکاری انسانی وابسته می‌شود (رورتی، ۱۳۸۵: ۵۶-۵۴). رورتی این چرخش را نفی عقل نمی‌داند، بلکه بازتعریف کارکرد عقل می‌شمارد؛ عقل دیگر ابزار کشف حقیقت متافیزیکی نیست، بلکه وسیله‌ای برای تفاهم و گفت‌وگو است (Rorty, 1982: 165).^۲ از همین رو، معرفت را در دل زبان و فرهنگ می‌نشانند و تأکید می‌کنند هیچ واژگان نهایی‌ای وجود ندارد که واقعیت را به‌گونه‌ای قطعی بازنمایی کند (Rorty, 1989: 73&63).^۳

پیامد سیاسی این چرخش روشن است: اگر معیار نهایی داوری‌ها گفت‌وگو و توافق باشد، دموکراسی نیز باید بر همین منطق بنا شود. به‌جای آنکه دموکراسی بر حقیقتی جهان‌شمول یا عقلانیت فرا تاریخی تکیه کند، باید بر تجربه مشترک زیستن و توان همدلی انسان‌ها متکی باشد. در نظر رورتی در جامعه آزاد گفت‌وگو جایگزین بنیان‌های

1. "Justification is not a Matter of the Correspondence of Beliefs With Reality, but of Conversation With our Fellow Human Beings".

2. "For the Pragmatist, Rationality is not a Matter of Having an Accurate View of Reality but of Being Able to Carry on a Conversation".

3. "A Final Vocabulary is one Which We Employ to Justify our Actions, Our Beliefs, and Our lives. ... There is no Such Vocabulary Which Can legitimate Itself".

مطلق می‌شود؛ لذا در این چارچوب، حقیقت همان چیزی است که در گفت‌وگو پذیرفته می‌شود و اخلاق و سیاست از معرفت‌شناسی متافیزیکی جدا می‌شوند. رورتی نیز نشان می‌دهد احترام به حقوق بشر نه از شناخت عقلانی طبیعت انسان، بلکه از گسترش حساسیت و همدلی نسبت به رنج دیگران برمی‌خیزد (Rorty, 1993: 179).

بدین ترتیب در منظومه رورتی، حقیقت نتیجه گفت‌وگو و توافق است و همبستگی، پیامد تاریخی و زبانی فهم انسان محسوب می‌شود. رورتی با طرد متافیزیک نشان می‌دهد که فلسفه، از مقام داوری حقیقت به سطح فرهنگ و گفت‌وگو فرو می‌افتد و معنا و تفاهم در بستر گفت‌وگوی اجتماعی شکل می‌گیرد. نتیجه آنکه؛ در جهانی بدون عینیت فرا تاریخی، حفظ پیوستگی اجتماعی جز از راه گسترش همبستگی ممکن نیست؛ همبستگی‌ای که از دل گفت‌وگو، تخیل اخلاقی و زیستن با دیگری پدید می‌آید. به تعبیر رورتی، آزادی؛ توانایی باز توصیف خویش و جهان خویش است (Rorty, 1989: 27).^۱

۲-۴. محتوای اخلاقی و انسانی همبستگی

در افق ضد بازنمایی گرایی رورتی، اگر اتکایی بر حقیقت بیرون از چارچوب زبان و فرهنگ موجه نباشد، استمرار اخلاق و پیوند اجتماعی نیازمند تکیه بر تخیل اخلاقی، همدلی و پرهیز از بی‌رحمی است. رورتی تصریح می‌کند، احترام به حقوق بشر بیشتر نتیجه گسترش حساسیت و همدلی نسبت به رنج دیگران است تا برآمده از عقلانیت فلسفی (Rorty, 1993: 179).^۲ او در همین افق، بزرگ‌ترین خطر برای تمدن را بی‌رحمی می‌داند؛ ناتوانی از دیدن دیگری به مثابه انسانی شبیه به خود و وظیفه اخلاق را کاستن از رنج و تحقیر می‌شمارد، نه دفاع از حقیقتی متافیزیکی.

1. "Freedom is The Ability to Redescribe Oneself and One's World".

2. "The Idea That We Should Respect the Human Rights of Others is More a Matter of the Expansion of Our Sense of Sympathy Than of the Discovery of Rational Foundations."

در اینجا تخیل اخلاقی، نقش محوری دارد؛ نیرویی که به انسان اجازه می‌دهد رنج دیگری را قابل فهم کند و او را از مرزهای خود محوری فراتر ببرد. رورتی می‌گوید این توانایی نه از استدلال‌های بنیادگذار، بلکه از روایت‌ها، ادبیات و تجربه‌های مشترک انسانی برمی‌آید (Rorty, 1993: 180)؛ بنابراین، اخلاق همبستگی در نظر رورتی، اخلاق تکلیف‌مدار یا استعلایی نیست؛ اخلاقی انسانی و عاطفی است که در آن، معیار اصلی داوری اخلاقی کاهش رنج و پرهیز از تحقیر است.

رورتی با انتقال بنیان اخلاق از عقل به عاطفه، همبستگی را حاصل تربیت احساسی و فرهنگی می‌داند و از همین‌جا مفهوم آموزش عاطفی^۱ را طرح می‌کند؛ یعنی پرورشی که به‌جای آموزش حقیقت، شیوه زیستن با دیگران را می‌آموزد (Rorty, 1993: 172). در این معنا، آیرونی و همبستگی دو بُعد یک اخلاق واحدند: آیرونی خودآگاهی فردی نسبت به تاریخی بودن واژگان است و همبستگی ترجمان اجتماعی این خودآگاهی در قالب مدارا و احترام متقابل. رورتی به‌جای عقلانیت فلسفی، عقلانیت ارتباطی همدلانه را مبنای اخلاق و سیاست می‌نشانند. بر این اساس، محتوای اخلاقی همبستگی در سه مؤلفه خلاصه می‌شود: ۱. تخیل اخلاقی که انسان را از مرزهای خود محوری فراتر می‌برد؛ ۲. همدلی و پرهیز از بی‌رحمی که معیار اصلی داوری اخلاقی است؛ ۳. مدارا و احترام متقابل که شکل اجتماعی شده همبستگی در جامعه دموکراتیک است.

۳-۴. کارکردهای همبستگی در دموکراسی رورتی

همبستگی در نگاه رورتی صرفاً احساسی نوع دوستانه نیست؛ کارکرد بنیادی آن حفظ و تداوم فرهنگ دموکراسی در جامعه متکثر است. از آنجا که حقیقت به‌عنوان بنیان مشترک کنار گذاشته می‌شود، جامعه برای انسجام به چسب فرهنگی^۲ دیگری نیاز دارد و آن همبستگی است؛ زیرا به‌زعم رورتی، در جامعه آزاد هیچ واژه نهایی‌ای وجود ندارد

1. "Sentimental Education"

2. Cultural Glue

و گفت‌وگو جایگزین بنیادهای مطلق می‌شود و همین وضعیت است که همبستگی را به عامل پیوند و انسجام فرهنگی بدل می‌کند.^۱

نخستین کارکرد همبستگی، تأمین پیوند اجتماعی در غیاب مبانی متافیزیکی است. وقتی معیار بیرونی برای داوری وجود ندارد، رابطه شهروندان باید بر تجربه مشترک، گفت‌وگو و باز توصیف‌های مداوم استوار شود.

دومین کارکرد، حفظ فرهنگ مدارا و تساهل است؛ در جهان پسا بنیان‌گرایانه رورتنی، مدارا ضرورتی عملی برای زیستن با دیگری است و تخیل اخلاقی پشتوانه فرهنگی آن محسوب می‌شود.

سومین کارکرد، مشروعیت بخشی اجتماعی- فرهنگی به نهادهای عمومی گفت‌وگویی است؛ همبستگی پلی می‌شود میان آبرونی فردی و مدارای اجتماعی و کمک می‌کند خودآگاهی فلسفی فرد به تفاهم مدنی بدل شود. در این سطح، رسانه‌ها، آموزش و انجمن‌های مدنی نه ابزار کشف حقیقت، بلکه سازوکارهای بازتولید گفت‌وگوی آزاد و همدلانه‌اند.

چهارمین کارکرد، جلوگیری از بازگشت جزمیت و ایدئولوژی است. رورتنی هشدار می‌دهد هرگاه جامعه از گفت‌وگو به سمت ایمان به حقیقت واحد حرکت کند، خشونت و سلطه تقویت می‌شود؛ همبستگی با یادآوری تاریخی بودن واژگان، جامعه را به خطر روایت‌های نهایی در باب خیر و عدالت حساس می‌کند و گفت‌وگو را به مثابه سد جزمیت حفظ می‌کند (Rorty, 1989: 377-378).

به بیان دیگر، در جامعه دموکراتیک رورتنی، شأن متافیزیکی حقیقت پایین آمده است و گفت‌وگو، جایگزین حقیقت و همبستگی جایگزین عینیت می‌شود و این جابه‌جایی، هم از فروپاشی فرهنگی جلوگیری می‌کند و هم امکان خلاقیت اخلاقی را بالا می‌برد؛ بنابراین، همبستگی در دموکراسی رورتنی دست‌کم چهار کارکرد دارد: ایجاد پیوند

اجتماعی، ترویج مدارا و پرهیز از بی‌رحمی، مشروعیت بخشی به نهادهای گفت‌وگویی و مهار بازتولید جزمیت.

۴-۴. پیامدهای حقوقی و نهادی همبستگی

در خوانش نگارنده از رورتی، می‌توان پیامد کنار گذاشتن تلقی متافیزیکی از حقیقت را در حقوق عمومی چنین صورت‌بندی کرد که مبنای مشروعیت در چارچوب تفاهم، همدلی و مشارکت گفت‌وگویی بازتعریف می‌شود.

نخستین پیامد نهادی این بازتعریف، تغییر منبع مشروعیت سیاسی است. رورتی در پیشامد، بازی و همبستگی می‌نویسد: دموکراسی پیش از فلسفه است، چون گفت‌وگو پیش از یقین می‌آید^۱ و از این‌رو از نظر او دموکراسی بر فلسفه تقدم دارد؛ زیرا گفت‌وگو و توافق جمعی مقدم بر ادعاهای حقیقت است (Rorty, 1989: 216). در این معنا، مشروعیت نهادهای عمومی نه از مبانی فلسفی یا الهی، بلکه از فرایند گفت‌وگوی آزاد شهروندان سرچشمه می‌گیرد؛ چنان‌که جامعه آزاد را می‌توان حاصل گفت‌وگوهای باز و بی‌پایان میان شهروندان دانست.

پیامد دوم، بازتعریف مبنای حقوق بشر است. رورتی تأکید می‌کند احترام به حقوق بشر بیش از آنکه از عقلانیت فلسفی برخیزد، حاصل گسترش حساسیت و همدلی نسبت به رنج دیگران است (Rorty, 1993: 179) و حقوق بشر نه بر ماهیت ثابت انسان، بلکه بر توافق و احساس مشترک انسان‌ها نسبت به رنج و کرامت یکدیگر بنا می‌شود.

پیامد سوم، تغییر در الگوی تفسیر حقوقی است: چون حقیقت متافیزیکی در کار نیست، متن و قانون معنای نهایی غیر قابل بازنگری ندارند و معنا در گفت‌وگو و تفاهم میان کنشگران حقوقی پدید می‌آید و توجیه، بازتاب گفت‌وگو با دیگر انسان‌هاست

1. "Democracy is Prior to Philosophy Because Conversation is Prior to Certainty".

(Rorty, 1989:23; Rorty, 1979:389).^۱ در پرتو پراگماتیسم رورتی، فهم حقوقی میان ذهنی و بافت‌مند است و معنا در بستر اجتماعی و زبانی زمانه بازسازی می‌شود. پیامد چهارم، تأکید بر نقش نهادهای مدنی و فرهنگی است؛ جامعه لیبرال جامعه‌ای است که محصول گفت‌وگوهای آزاد را حقیقت می‌نامد و در پی واژگان نهایی نیست؛ بنابراین نهادهایی مانند رسانه، آموزش و جامعه مدنی باید حامل گفت‌وگو و تخیل اخلاقی باشند و بازتولید مشروعیت از مسیر مشارکت و تفاهم عمومی می‌گذرد. به‌عنوان جمع‌بندی می‌توان گفت، همبستگی در اندیشه رورتی حلقه اتصال معرفت، اخلاق و نهاد است؛ دموکراسی وقتی پایدار می‌ماند که نهادهایش بر گفت‌وگو، همدلی و اجماع موقت اداره شوند، نه بر اصول مطلق. به بیان رورتی، اگر هدف فلسفه حفظ تداوم گفت‌وگو باشد، انسان را نه موجودی برای جا دادن در نظم از پیش موجود، بلکه خالق توصیف‌های تازه از خویش و جهان خویش خواهیم دید (Rorty, 1989:377).^۲ در این افق، فلسفه باید گفت‌وگو را زنده نگه دارد تا جامعه آزاد بتواند در پرتو تخیل و تفاهم، خود را پیوسته بازآفرینی کند.

۵. مقایسه و چالش‌ها در منظومه دموکراسی رورتی

برای تعیین جایگاه منظومه دموکراسی رورتی در فلسفه سیاسی معاصر، می‌توان آن را به‌اختصار در نسبت با دو الگوی اثرگذار قرن بیستم، یعنی نظریه عدالت رالز و نظریه دموکراسی گفتمانی هابرماس، تحلیل کرد. هر سه متفکر در پی پاسخ به مسئله هم‌زیستی آزاد و عادلانه‌اند، اما مسیرهای متفاوتی را طی می‌کنند.

1. "Justification is not a Matter of Correspondence to Reality But of Conversation With Our Fellow Human Beings".
2. "To See Keeping a Conversation Going as a Sufficient Aim of Philosophy is to See Human Beings as Generators of New Descriptions Rather Than as Beings One Hopes to Fit Into a Pre-Existing Order".

رالز با بازسازی قرارداد اجتماعی و مفاهیمی چون وضع نخستین و پرده جهل، می‌کوشد مبنایی هنجاری و عقلانی برای اصول عدالت فراهم کند و مشروعیت نظم سیاسی را به امکان توافق عقلانی شهروندان بر اصولی جهان‌شمول پیوند بزند (رالز، ۱۹۷۱). به نظر رالز، ویژگی اساسی دموکراسی امر واقع پلورالیسم معقول است و ایده عقل عمومی بر این محور است که هر دکتربینی به صرف اینکه در تغایر با ضروریات عقل عمومی نباشد صحیح و قابل احترام است (مراد خانی، ۱۳۹۹: ۲۵۳). بر این محور، رورتنی این رویکرد را تداوم جست‌وجوی مبنای فرازمانی می‌داند و در مقابل، دموکراسی را نه محصول کشف اصول عقلانی، بلکه فرایندی تاریخی و فرهنگی از گفت‌وگو، باز توصیف و شکل‌گیری عادت‌های مداراگرانه تلقی می‌کند. از این منظر، مشروعیت سیاسی بیش از آنکه به استدلال هنجاری متکی باشد، به گسترش همبستگی و تخیل اخلاقی وابسته است و اولویت دموکراسی بر فلسفه به معنای تقدم شیوه زیستن مشترک بر نظام‌های بنیادگذار است.

در قیاس با هابرماس نیز، هرچند هر دو زبان و گفت‌وگو را در کانون دموکراسی می‌نشانند، تفاوت بنیادین باقی می‌ماند. هابرماس مشروعیت را به گفت‌وگوی عقلانی و غلبه استدلال بهتر در فرایندهای گفتمانی پیوند می‌زند؛ در حالی که رورتنی معیار اجماع عقلانی را بازمانده نوعی مبنا گرایی می‌بیند و ارزش گفت‌وگو را نه در دستیابی به توافق نهایی، بلکه در استمرار آن می‌جوید. در نتیجه، اگر هابرماس گفت‌وگو را تابع عقلانیت می‌کند، رورتنی عقلانیت را محصول فرهنگ گفت‌وگویی می‌داند؛ بنابراین رالز عمدتاً به «چه چیزی عادلانه است؟»، هابرماس به «چگونه تصمیم‌ها موجه می‌شوند؟» و رورتنی به «چگونه می‌توان با هم زیست؟» پاسخ می‌دهند. با این حال، این چرخش فرهنگی - اخلاقی رورتنی با چالش‌هایی جدی مواجه است: نخست، اتهام نسبی‌گرایی و دشواری داوری: نفی معیارهای فرازمانی می‌تواند در شرایط نابرابری قدرت، به بازتولید سلطه بینجامد. دوم، ضعف مبنای الزام‌آور در اخلاق و حقوق: اتکای اصلی بر همدلی و عادت‌های فرهنگی، این پرسش را پیش می‌کشد که ضمانت الزام‌آوری

هنجارها در جوامع بسته یا به لحاظ ایدئولوژیکی سازماندهی شده چگونه تأمین می‌شود. سوم، نقدهای قدرت محور و فمینیستی که یادآور می‌شوند گفت‌وگو بدون پیش‌شرط‌های نهادی و ساختاری مشارکت برابر، لزوماً دمکراتیک نیست.

در مجموع، رورتی با عبور از عقلانیت قراردادی رالز و عقلانیت ارتباطی هابرماس، دموکراسی را به پروژه‌ای فرهنگی - اخلاقی بدل می‌کند. این پروژه بیش از آنکه مدل نهادی بسته‌ای ارائه دهد، بر مسئولیت مستمر شهروندان و نهادها در حفظ گفت‌وگو، همبستگی و امکان اصلاح تأکید می‌کند؛ امری که هم نقطه قوت و هم محل مناقشه اصلی نظریه دموکراسی رورتی است.

۶. سازوکارهای عینی و نهادی منظومه دموکراسی رورتی

امروزه سازوکارهای عینی و نهادی در آمریکا، اروپا و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر وجود دارند که عملاً می‌توانند به‌عنوان تضمین‌کننده منظومه دموکراسی رورتی به کار آیند. امکان «تفسیر پویای قانون اساسی» در آمریکا و اتکا به «دکترین سند زنده» و «حکمرانی گفت‌وگویی» در سطح اتحادیه اروپا و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر و طراحی سازوکار «قانون‌گذاری گفت‌وگویی» در نظام بودجه‌ریزی مشارکتی در پورتو آلگره برزیل و ایجاد سیستم «تصمیم‌سازی مشارکتی» در پلتفورم حکمرانی باز دیسیدیم در اسپانیا ازجمله این سازوکارها و بسترهای تضمین‌کننده به شمار می‌روند.

۱-۶. تفسیر پویای قانون اساسی و دکترین سند زنده

مسئله بنیادین در تفسیر قانون اساسی، ایجاد هماهنگی میان متن با دگرگونی ارزش‌ها و نیازهای اجتماعی است، بی‌آنکه به دام خودسری و تفسیر سلیقه‌ای افتاد. در اینجا نگاه رورتی راهگشاست. به باور او اعتبار هنجارها از منبعی ماورایی یا متافیزیکی برنمی‌خیزد، بلکه در دل جامعه و از خلال گفت‌وگوی مداوم شهروندان شکل می‌گیرد.

بر این اساس، هر نظام حقوقی برای زنده ماندن باید قواعد و مفاهیم خود را در پرتو تجربه اجتماعی بازتعریف کند. چنین نگرشی با عنوان «تفسیر پویا»^۱ شناخته می‌شود؛ تفسیری که معنا را در بستر تحول و رویه می‌جوید نه در نیت تاریخی واضعان قانون. دیوید استراوس این رویکرد را در قالب نظریه «قانون اساسی به مثابه حقوق عرفی»^۲ بسط می‌دهد. از نظر او، همان‌گونه که حقوق عرفی از دل تجربه قضایی رشد می‌کند، قانون اساسی نیز از رهگذر رویه و استدلال قضات تکامل می‌یابد. دادگاه‌ها با رجوع به اصول میانی و تصمیمات گذشته، معیارهایی می‌سازند که هم ثبات حقوقی را حفظ می‌کند و هم امکان تغییر را در خود دارد. قانون اساسی نه مجموعه‌ای از اصول ثابت، بلکه نهادی پویاست که در رویه و تجربه قضایی تکامل می‌یابد (Strauss, 1996: 880-895). متن اساسی، چارچوب کلی را تعیین می‌کند، اما معنا و کارکرد آن در گفت‌وگو با زمانه و در مواجهه با مسائل نو بازسازی می‌شود.

سانستین نیز برای کاهش منازعات فلسفی بی‌پایان، مفهوم «توافقی‌های کمتر مبتنی بر نظریه»^۳ را پیشنهاد می‌کند؛ یعنی توافقی‌هایی که بدون اجماع بر مبانی نظری و فلسفی کلان و مبتنی بر قواعد میانی و نتایج عملی شکل می‌گیرند و نهادها می‌توانند بدون اتفاق نظر بر مبانی نظری خاصی، صرفاً بر اساس اصول و نتایج عملی توافق کنند (Sunstein, 1995: 1738-1760). در این صورت، هدف از تفسیر، نه یافتن حقیقت نهایی بلکه حل مسئله و تولید قواعد قابل اجراست. این منطق کاملاً با ضد بنیان‌گرایی رورتنی هماهنگ است؛ جایی که ارزش هر توجیه، به میزان کارآمدی و پذیرش آن در گفت‌وگوهای اجتماعی بستگی دارد، نه به تطابق با واقعیتی فرا تاریخی.

۱. Living Constitutionalism: نظریه‌ای آمریکایی درباره‌ی تفسیر پویا درون یک قانون اساسی ملی است.

2. The Constitution as Common Law

3. Incompletely Theorized Agreements

این ضد بنیان‌گرایی، در دکترین دیوان اروپایی حقوق بشر یعنی «دکترین سند زنده»^۱ نیز جلوه دارد. دیوان در پرونده‌ای (Tyrer v. United Kingdom, 1978: para 31) تصریح کرد که مفاد کنوانسیون باید در پرتو شرایط کنونی جامعه اروپایی تفسیر شود (تایر، ۱۹۷۸: بند ۳۱). چند سال بعد، در رأی پرونده دیگری (Handyside v. United Kingdom, 1976: para 48-50)، معیار «ضروری در جامعه دموکراتیک»^۲ و دکترین «حاشیه صلاحدید»^۳ به معنای دامن‌آفرینی که دیوان اروپایی حقوق بشر برای ارزیابی شرایط فرهنگی و اجتماعی به دولت‌های عضو واگذار می‌کند، به دیوان امکان داد میان حمایت از آزادی بیان و تفاوت‌های فرهنگی کشورها تعادل برقرار کند. هرچند این دکترین با قیوداتی چون، حالت اضطرار عمومی که حیات دولت را تهدید می‌کند و منفعت عمومی و احترام به خانواده و زندگی خصوصی و حمایت از اخلاق ارتباط داشته و دیوان نیز این‌ها را در آرا خود و ایجاد تعادل بین منافع ذی‌حقان و منافع عمومی در نظر می‌گیرد (حسینی، ۱۳۹۷: ۹۴). این دو رأی نشان می‌دهند که هنجارهای حقوق بشر نه با ارجاع به اصول ثابت، بلکه از رهگذر گفت‌وگو و اجماع تدریجی میان دولت‌ها و شهروندان شکل می‌گیرند.

در حقوق اساسی ایالات متحده نیز ایده «استانداردهای در حال تحول شرافت»^۴ مصداق برجسته تفسیر پویاست. دیوان عالی آمریکا ابتدا در پرونده تراپ و دالاس (1958)، این مفهوم را مطرح کرد و سپس در پرونده راپر و سیمونز با ممنوعیت اعدام نوجوانان آن را توسعه داد. دادگاه با بررسی روندهای ایالتی و بین‌المللی به این نتیجه رسید که معیار کرامت انسانی باید با ارزش‌های در حال تغییر جامعه سازگار شود.

۱. Living Instrument Doctrine: نظریه‌ای اروپایی درباره تفسیر پویا در یک معاهده بین‌المللی حقوق

بشری است.

2. "Necessary in a democratic society"

3. Margin of Appreciation Doctrine

4. Evolving standards of decency

(Roper v. Simmons, 2005: para 578-560). بدین سان، هم در سنت اروپایی و هم در سنت آمریکایی، تفسیر پویا بر پایه شواهد اجتماعی و گفت‌وگوهای جاری عمل می‌کند و هم‌زمان با الزام به استدلال شفاف قضایی، مانع خودسری می‌شود. با مطالعه «تفسیر پویا» در آمریکا و «دکترین سند زنده» در اروپا می‌توان چنین نتیجه گرفت که سه شاخص هنجاری مبنای عمل این دو دکترین است: نخست، گشودگی گفت‌وگویی (حضور و شنیده شدن ذی‌نفعان در فرایند تفسیر)؛ دوم، حساسیت به پیامدهای انسانی (عملکرد قاعده تفسیری در جهت کاهش رنج و تقویت کرامت)؛ سوم، قابلیت بازبینی نهادی (الزام به انتشار دلایل و داده‌ها). این سه معیار، ترجمان عملی ضد بنیان‌گرایی معرفتی و دموکراسی گفت‌وگویی رورتنی در جوامع دموکراتیک‌اند و در آثار استراوس (1996:893-895) و سانستین (1995:1756-760) بازتاب یافته‌اند. بر پایه این شاخص‌ها، می‌توان از رهگذر گفت‌وگوی اجتماعی و بازبینی نهادی، معنا و اعتبار قواعد اساسی را بروز کرده و به تقویت و تکوین دموکراسی گفت‌وگویی پرداخت.

۲-۶. قانون‌گذاری گفت‌وگویی و تصمیم‌سازی مشارکتی

در الگوی نئو پراگماتیسمی رورتنی، قانون‌گذاری مطلوب نه فرایندی برای کشف حقیقتی پیشینی، بلکه سازوکاری برای حفظ و گسترش شرایط گفت‌وگو، بازتوصیف و اصلاح مداوم هنجارهاست. ارزش قواعد و نهادها بر پایه توان آن‌ها در کاهش بی‌رحمی و افزایش همدلی و هم‌فهمی است، نه بر اتکایشان به مبنای متافیزیکی (Rorty, 1991:21-34). در این منطق، تصمیم عمومی هنگامی مشروعیت دارد که محصول گفت‌وگویی باز، کم‌تعصب و مستند به تجربه باشد؛ گفت‌وگویی که صدای اقلیت را نیز قابل شنیدن کند و اختلاف‌ها را به زبان مشترک و قابل‌بحث تبدیل کند (Rorty, 1993:179-181).

بستر نخست نهاده‌سازی این منطق را می‌توان در مقیاس محلی و شهری مشاهده کرد. تجربه «بودجه‌ریزی مشارکتی»^۱ در پورتو آلگره^۲ نشان می‌دهد چگونه می‌توان از دل مجامع محلی چرخه‌ای از مسئله‌یابی، اولویت‌گذاری و تخصیص منابع را شکل داد که نه تنها داده تصمیم‌گیران را غنی‌تر می‌کند، بلکه خود نهاد محلی را از ساختار بوروکراتیک به فضای گفت‌وگو بدل می‌سازد (Fung, 2003: 22-27, 73-79). در مدل «مشارکت توانمندساز»^۳ فانگ، قواعد مشارکت به گونه‌ای طراحی می‌شود که شهروندان و مدیران محلی در مدار پاسخ‌گویی متقابل قرار گیرند و وزن ترجیحات نه با قدرت، بلکه با دلایل عمومی و اطلاعات قابل راستی آزمایی تعیین شود (Fung, 2003: 110-118 73-79).

تجربه پورتو آلگره نشان می‌دهد که دوام و پویایی نهادهای مشارکتی تنها با ایجاد ساختار اولیه حاصل نمی‌شود، بلکه وابسته به نوعی یادگیری سازمانی و جمعی است؛ یعنی نهادها باید بتوانند از تجربه‌های گذشته درس بگیرند، خطاهای اجرایی را اصلاح کنند و قواعد مشارکت را با نیازهای جدید سازگار سازند. این یادگیری از طریق سازوکارهای پایش جمعی مانند جلسات بازخورد، ارزیابی عمومی تصمیم‌ها و گزارش‌های دوره‌ای از عملکرد شوراهای محلی تحقق می‌یابد. چنین فرآیندهایی مانع از آن می‌شوند که چرخه‌های مشارکت، پس از گذشت چند دوره، به مجموعه‌ای از تشریفات اداری و تصمیم‌های تکراری و بوروکراتیک فروکاسته شوند و روح گفت‌وگویی و خلاقانه آن از میان برود (Abers, Rebecca et al, 2018: 15-22).

این الگوی محلی با «نظریه نظرسنجی هم‌اندیشانه یا مفاهیم‌ای»^۴ جیمز فیشکین نیز هم‌راستا است. فیشکین نشان می‌دهد اگر شهروندان پیش از بیان اولویت‌ها و ترجیحات

1. Participatory Budgeting:

۲. Porto Alegre: شهری است در جنوب برزیل، مرکز ایالت ریوگرانده دو سول که نخستین الگوی عملی دموکراسی گفت‌وگویی از طریق بودجه‌ریزی مشارکتی را اجرا کرد.

3. Empowered Participation

4. Theory of Deliberative Polling

خود، فرصت گفت‌وگو با یکدیگر و متخصصان و دریافت اطلاعات بی‌طرفانه داشته باشند، نتایج تصمیم‌گیری جمعی عقلانی‌تر و متعادل‌تر خواهد بود و نتایج به‌دست‌آمده کمتر اسیر شایعات و قطبی‌سازی می‌شود و می‌تواند مبنای بهتری برای تصمیم‌گیری عمومی فراهم کند (Fishkin, 1991:14-20;25-60). از منظر هنجاری، این تمرکز بر فرایند و پیامدها - و نه بر مبنای نظری کلان - همان چیزی است که سانسیتین آن را «توافقی‌های کمتر مبتنی بر نظریه» می‌نامید. این منطق با دیدگاه رورتی سازگار است؛ زیرا هدف نهایی، توانمندسازی نهادها برای حل مسئله از طریق گفت‌وگو و باز توصیف مداوم هنجارهاست، نه داوری فرازبانی درباره حقیقت سیاسی یا فلسفی و یا متافیزیکی که ممکن است دریچه‌های گفت‌وگو را مسدود کند.

بستر دوم، نهادهای مشورتی فراملی است که چرخه گفت‌وگو را از مرزهای ملی فراتر می‌برند. کمیته اقتصادی و اجتماعی اروپا (EESC) با سازوکار آرا مشورتی و گفت‌وگوی ساختاری با جامعه مدنی، وزارتخانه‌ها و کمیسیون اروپا، نمونه‌ای از انتقال عقلانیت گفت‌وگویی به سطح فراملی به حساب آمده و محلی برای انباشت تجربه و بازتاب مطالبات اجتماعی به زبان سیاست‌گذاری به شمار می‌رود (European Union, 2017:5-9). پروتکل شماره ۱۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز به دیوان اروپایی حقوق بشر اجازه می‌دهد تا بنا بر درخواست عالی‌ترین محاکم ملی، نظر مشورتی صادر کند؛ ابتکاری که پیش از بروز تعارض، زمینه هم‌ترازی و هماهنگی مقررات و یادگیری و تعامل دوسویه میان نظام‌های ملی و بین‌المللی و منطقه‌ای را فراهم می‌کند (Council of Europe, 2018:Article 1-2). این سازوکار دقیقاً با منطق گفت‌وگویی رورتی سازگار است که مشروعیت را بر توجیه بین‌الادلهانی قابل بازبینی بنا می‌کند.

بستر سوم، نهادهای مشارکت آنلاین در حکمرانی باز^۱ یعنی پلتفرم‌ها و بسترهای آنلاین که امکان مشارکت مستقیم شهروندان در تصمیم‌گیری عمومی را فراهم کرده و فرایند گفت‌وگو و تصمیم‌سازی را شفاف و قابل پیگیری می‌سازند. این نهادها مقیاس مشارکت را از سطح محلی به سطح ملی و جهانی گسترش می‌دهند و با ثبت و انتشار مراحل گفت‌وگو و تصمیم‌گیری، قابلیت ردیابی و نظارت بر فرایندها و پاسخ‌گویی را در حکمرانی افزایش می‌دهند.

پلتفرم «دسیدیم»^۲ در بارسلونا با مازول‌های پیشنهاددهی، بودجه‌ریزی مشارکتی و «زنجیره ردیابی تصمیم»^۳ نشان داده که چگونه می‌توان مسیر مشارکت شهروندان از مرحله طرح ایده تا اثرگذاری بر سیاست یا بودجه را مستند کرد و امکان اعتراض و بازبینی عمومی را فراهم ساخت. برنامه جهانی مشارکت دولت‌های باز^۴ که از سال ۲۰۱۱ با مشارکت چند دولت و نهاد مدنی آغاز شده، الگویی نو برای پیوند دادن شفافیت، پاسخ‌گویی و مشارکت عمومی در حکمرانی است. این برنامه از دولت‌های عضو می‌خواهد در دوره‌های دوساله، برنامه عمل ملی تدوین کنند که در آن تعهدات مشخصی برای ارتقای شفافیت، مقابله با فساد و گسترش مشارکت شهروندی تعیین می‌شود. سپس، میزان تحقق این تعهدات از طریق سازوکار ارزیابی مستقل^۵ بررسی و نتایج آن به‌صورت عمومی منتشر می‌شود. این چرخه تکرارشونده تعهد، اجرا، ارزیابی

۱. Open Governance : مدلی از اداره عمومی که بر سه اصل اساسی شفافیت، پاسخ‌گویی و مشارکت شهروندان استوار است.

۲. Decidim: پلتفرم دیجیتال متن‌بازی که در سال ۲۰۱۶ توسط شهرداری بارسلونا برای مشارکت و گفت‌وگوی شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری عمومی طراحی شد.

۳. Traceability of decisions: یعنی سازوکاری که تمام مراحل تصمیم‌گیری از طرح پیشنهاد تا تصویب و اجرای آن را ثبت و قابل پیگیری می‌کند.

4. Open Government Partnership – OGP

5. Independent Reporting Mechanism – IRM

و بازنگری، همان منطق «یادگیری گفت‌وگویی» در سطح حکمرانی است؛ فرآیندی که دولت را به بازاندیشی مستمر در تصمیم‌های خود وامی‌دارد.

دولت‌ها متعهد به انتشار داده‌ها و مستندات مربوط به فرآیند تصمیم‌گیری‌اند تا شهروندان و نهادهای مدنی بتوانند روند سیاست‌گذاری را ردیابی و نقد کنند. این شکل نهادی «پاسخ‌گویی گفت‌وگویی» است که رورتنی آن را شرط بقای دموکراسی می‌داند. این سازوکار، به‌ویژه در پیوند با تجربه بستر مشارکت آنلاین بارسلونا در پلتفرم دیسیدیم، نشان می‌دهد که گفت‌وگوی دولت-جامعه می‌تواند از سطح محلی تا ملی و فراملی امتداد یابد (Open Government Partnership, 2021: 27-35; Barcelona City Council / Decidim Project, 2018: 11-19).

این ابزارها، در صورت پیوند با اصول شفافیت، دسترسی‌پذیری و حق اعتراض، همان نقشی را در فضای آنلاین ایفا می‌کنند که بودجه‌ریزی مشارکتی در سطح محلی انجام می‌دهد؛ یعنی تبدیل اختلاف‌ها به گفت‌وگو و تبدیل گفت‌وگو به تصمیم مستند و قابل پیگیری.

فرجام سخن

این مقاله نشان داد که منظومه دموکراسی در اندیشه ریچارد رورتنی را می‌توان در پیوند درونی سه مؤلفه گفت‌وگو، آبرونی و همبستگی صورت‌بندی کرد؛ پیوندی که از نقد معرفت‌شناسی بنیان‌گرا آغاز می‌شود و تا سطح اخلاق و حقوق عمومی امتداد می‌یابد. در سطح معرفت‌شناختی، رورتنی با نقد تلقی بازنمایانه از حقیقت و نفی معیارهای فرازبانی صدق، حقیقت را از جایگاه مبنای فرا تاریخی پایین می‌آورد و آن را به توجیه پذیرفته شده در گفت‌وگو نزدیک می‌کند؛ در نتیجه، نقطه اتکای عقل و داوری از مطابقت با واقع به قابلیت دفاع در جامعه زبانی آزاد منتقل می‌شود. این جابه‌جایی، مبنای نظری فهم رورتنی از دموکراسی است: دموکراسی دیگر پروژه‌ای برای پیاده‌سازی

حقیقت از پیش کشف شده نیست، بلکه سازوکاری برای تداوم گفت‌وگو و امکان بازنگری مداوم در ارزش‌ها و تصمیم‌های جمعی است.

در سطح اجتماعی - سیاسی، گفت‌وگو در خوانش رورتنی صرف تبادله نظر نیست، بلکه موتور یادگیری جمعی و بستر تولید همبستگی و مداراست. از این منظر، جامعه دمکراتیک جامعه‌ای است که اختلاف‌ها را به جای حذف، گفت‌وگو پذیر می‌کند و سازوکارهای نهادی اعتراض، پاسخ‌گویی و اصلاح را زنده نگه می‌دارد. در همین چارچوب، آبرونی نقش اخلاقی - سیاسی کلیدی پیدا می‌کند؛ خودآگاهی نسبت به تاریخی بودن واژگان و باورها، به فروتنی معرفتی می‌انجامد و از تبدیل زبان یک گروه به معیار نهایی برای همه جلوگیری می‌کند. چنین آبرونی‌ای نه به بی‌معیاری اخلاقی، بلکه به حساسیت نسبت به خطر بی‌رحمی و تحقیر دیگری ختم می‌شود؛ یعنی همان نقطه‌ای که رورتنی آن را کانون اخلاق لیبرال می‌فهمد.

در سطح اجتماعی گسترده‌تر، همبستگی نزد رورتنی جایگزین بنیان متافیزیکی حقیقت می‌شود؛ هنگامی که واژگان نهایی و معیارهای مطلق کنار گذاشته می‌شوند، استمرار زندگی سیاسی مشترک نیازمند پیوندی فرهنگی است که از دل گفت‌وگو، تخیل اخلاقی و همدلی ساخته می‌شود. از این‌رو، همبستگی در این مقاله به‌عنوان حلقه اتصال معرفت، اخلاق و نهاد توضیح داده شد که هم از فروپاشی انسجام اجتماعی در جامعه متکثر جلوگیری می‌کند، هم امکان باز توصیف و اصلاح را بالا می‌برد و هم سدی در برابر بازگشت جزمیت و ایدئولوژی خشونت‌زا می‌سازد. پیامد حقوق عمومی این منظومه آن است که مشروعیت بیش از آنکه بر ادعای دسترسی به حقیقت نهایی استوار باشد، بر قابلیت تصمیم‌ها برای دفاع در گفت‌وگوی عمومی و امکان بازنگری نهادی بنا می‌شود؛ یعنی مشروعیت به فرایندهای گفت‌وگویی گره می‌خورد، نه به مبانی فرا تاریخی. در این چارچوب، آزادی بیان، شفافیت و پاسخ‌گویی و کرامت انسانی صرفاً حقوق جانبی بشری نیستند، بلکه شروط نهادی تداوم گفت‌وگو و سازوکارهای جلوگیری از تحقیر و طرد به شمار می‌آیند. با این حال، بخش مقایسه و چالش‌ها نشان

داد که این مدل بدون توجه به نابرابری قدرت، خطرهای نظری و عملی دارد: اتهام نسبی‌گرایی، دشواری تولید الزام هنجاری و امکان بازتولید حذف در گفت‌وگوهای نابرابر. بعلاوه امروزه در آمریکا و اروپا و برخی نهادهای بین‌المللی حقوق بشر نیز سازوکارهای عینی و نهادی طراحی شده و اجرا می‌شوند که الگوی مناسبی برای تضمین عملی مبانی و عناصر منظومه دموکراسی رورتنی بشمار می‌روند. از این رو، ترجمه حقوق عمومی رورتنی زمانی قابل‌اتکاست که پیش‌شرط‌های نهادی گفت‌وگوی برابر را تصریح کند و از گفت‌وگو، فرایندی صرفاً فرهنگی نسازد، بلکه آن را به حقوق و تضمین‌های رویه‌ای مؤثر پیوند دهد.

جمع‌بندی‌هایی آن است که رورتنی به‌جای ارائه الگویی کلاسیک از نوع حکومت، معیاری عملی برای سنجش دموکراسی عرضه می‌کند: میزان گفت‌وگویی بودن و اصلاح‌پذیری نظم سیاسی. در این نگاه، دموکراسی نه پایان استدلالی فلسفی، بلکه آغاز مسئولیت نهادی است؛ زنده نگه‌داشتن میدان گفت‌وگو، کاهش بی‌رحمی و ساختن همبستگی در جهان بدون مبانی مطلق. به این ترتیب، دموکراسی گفت‌وگویی^۱ در اندیشه رورتنی بر سه محور استوار می‌شود: ۱. معنا و ارزش‌ها ذات‌های ثابت نیستند، بلکه ساخته‌های تاریخی و زبانی‌اند؛ ۲. معیار حقیقت، توافق و توجیه انسانی است نه انطباق با واقع؛ ۳. پرورش آگاهی آیرونیکی شهروندان نسبت به تاریخی بودن و باز توصیف‌پذیری هنجارها. در این چارچوب، گفت‌وگو نه ابزار دستیابی به حقیقت نهایی، بلکه شیوه‌ای برای زیستن مشترک و اصلاح‌پذیر در کنار دیگری است.

تعارض منافع: این مقاله مشمول هیچ‌گونه تعارض منافع نیست.

اصول اخلاقی: نویسندگان مقاله، تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک‌بار مقاله، تکرار پژوهش‌های دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شوندگان است، رعایت کرده‌اند. تالیف این مقاله به هوش مصنوعی داده نشده است.

منابع

- اصلانی، فیروز، سجادی، سجاد (۱۳۹۹). نظریه «خود محدودیتی قدرت» و بررسی نسبت دولت و حقوق، *مجله مطالعات حقوقی*، ۱۲(۳)، ۱-۲۸.
- حسینی، سیده لطیفه (۱۳۹۷). بررسی انتقادی آرای اخیر دادگاه اروپایی دادگستری و دادگاه اروپای حقوق بشر در خصوص آزادی مذهب در چارچوب دکترین حاشیه صلاحدید، *مجله مطالعات حقوقی*، ۱۰(۲)، ۷۹-۱۰۳.
- پنجاهتپور، مصطفی (۱۴۰۳). ارزیابی مبانی معرفت‌شناختی پراگماتیسم آمریکایی «اولویت دموکراسی بر فلسفه» در اندیشه ریچارد رورتی، *مجموعه مقالات شانزدهمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، تهران: ۳۰ و ۳۱ اردیبهشت: ۱۳۰۱-۱۳۱۶.
- ذوالقدری، محمدمهدی (۱۳۹۷). *زبان پدری*، مجموعه مقالاتی درباره حقوق بشر، رورتی. ریچارد، حقوق بشر، عقلانیت و عاطفه‌گرایی، ترجمه نیکوی بندری، چاپ سوم، تهران: نشر ترجمان علوم انسانی.
- رورتی، ریچارد (۱۳۹۹). *مقدمه‌ای بر چرخش زبانی*، ترجمه سید محمدحسن آیت‌الله زاده شیرازی و پوریا پناهی، چاپ اول، تهران: نشر شبخیز.
- رورتی، ریچارد (۱۳۸۵). *پیشامد، بازی، همبستگی*، ترجمه پیام یزدان جو، تهران: نشر مرکز.
- رورتی، ریچارد (۱۳۹۲). *حقیقت پست‌مدرن*، ترجمه محمد اصغری، تهران: انتشارات الهام.
- رورتی، ریچارد؛ سرل، جان (۱۴۰۱). *مناظره رورتی و سرل*، ترجمه بعثت علمی، تهران: نشر کرگدن.
- رورتی، ریچارد؛ آنزل، پاسکال (۱۳۹۸). *صادق به چه کار می‌آید؟ مناظره ریچارد رورتی و پاسکال آنزل*، ترجمه رضا محمودی، تهران: نشر کرگدن.
- رومانا، ریچارد (۱۳۹۳). *فلسفه ریچارد رورتی*، ترجمه محمد نوری، تهران: نشر علم.
- سودمند، عبدالمجید (۱۳۹۵). *اجزاء حق آزادی بیان در نظام بین‌المللی حقوق بشر*، *مجله مطالعات حقوقی*، ۸(۲)، ۸۷-۱۱۴.
- سلیمانی، نبی اله؛ اصغری، محمد (۱۳۹۴). *مفهوم حقیقت در اندیشه رورتی*، نشریه پژوهش‌های مابعدالطبیعی، ۲(۱)، ۱۶۴-۱۳۷.
- سیمایی صراف، حسین؛ معتمدی، جواد (۱۳۹۷). *تأثیر پراگماتیسم بر تفسیر حقوقی*، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، شماره ۸۱، ۲۸۷-۲۶۵.

علی بگلو، حامد (۱۴۰۰). نسبت میان فلسفه و دموکراسی در اندیشه ریچارد رورتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی عبدالرزاق حسامی فر، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره).

کوکب، سعیده (۱۳۸۵). معرفت‌شناسی از دیدگاه ریچارد رورتی، رساله دکتری، به راهنمایی صادق زیباکلام، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران.

کوکب، سعیده (۱۳۸۹). حقیقت و توجیه، نشریه فلسفه، ۳۸ (۲)، ۱۷۴-۱۳۷.

مراد خانی، فردین (۱۳۹۹). مفهوم قانون اساسی در اندیشه جان رالز، مجله مطالعات حقوقی، ۱۲ (۱)، ۲۴۷-۲۷۳.

موسی‌زاده، عیسی؛ اصغری، محمد؛ عبدالله نژاد، محمدرضا (۱۴۰۰). ساختار زبانی واقعیت در اندیشه ریچارد رورتی، نشریه پژوهش‌های فلسفی کلامی، ۹۰، ۱۱۹-۱۰۵.

نوری، مرتضی (۱۴۰۱). پراگماتیسم، طبیعت‌گرایی و چالش حفظ هنجاریت: مجادله ریچارد رورتی و هیلاری پانتیم، نشریه جاویدان/خرد، شماره ۴۲، ۹۷-۱۲۲.

References

- Aslani, F., Sajjadi, S. (2020). The theory of "self-limitation of power" and the study of the relationship between the state and law, *Journal of Legal Studies*, 12(3), 1-28, [In Persian]
- Abers, R., Brandao, I., King, R., Votto, D. (2018). *Porto Alegre: Participatory Budgeting and the Challenge of Sustaining Transformative Change* [Research Report]. Porto Alegre Participatory Budgeting Project.
- Alibeglou, H. (2021). *The Relationship between Philosophy and Democracy in Richard Rorty's Thought*. M.A. Thesis, Faculty of Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin. [In Persian]
- Bernstein, R. J. (2010). *The Pragmatic Turn*, Cambridge: Polity Press.
- Fishkin, J. S. (1991), *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*, New Haven: Yale University Press.
- Fung, A. (2003), *Empowered Participation: Reinventing Urban Democracy*, Princeton: Princeton University Press.
- Hosseini, S. L (2018). A critical review of recent decisions of the European Court of Justice and the European Court of Human Rights regarding freedom of religion within the framework of the margin of discretion doctrine, *Journal of Legal Studies*, 10(2), 79-103. [In Persian]
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA: MIT Press.

- Koukab, S. (2006). *Epistemology from the Viewpoint of Richard Rorty*. Ph.D. Dissertation, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran. [In Persian]
- Koukab, S. (2010). Truth and Justification, *Philosophy*, 38, 137–174. [In Persian]
- Mousazadeh, I., Asghari, M., & Abdollahnejad, M. (2021). “The Linguistic Structure of Reality in Richard Rorty’s Thought”, *Philosophical–Theological Research Journal*, No 90, 105–119. [In Persian]
- Moradkhani, F. (2020). The concept of constitutional law in the thought of John Rawls, *Journal of Legal Studies*, 12(1), 247–273. [In Persian]
- Nouri, M. (2022). Pragmatism, Naturalism, and the Challenge of Preserving Normativity: The Debate between Richard Rorty and Hilary Putnam, *Javidan Kherad Journal*, 42, 97–122. [In Persian]
- Pendashteh-Pour, M. (2024). An Evaluation of the Epistemological Foundations of American Pragmatism: ‘The Priority of Democracy over Philosophy’ in Rorty’s Thought. *Proceedings of the 16th International Conference on Management and Humanities in Iran*, Tehran, May 30–31: 1301–1316. [In Persian]
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Romana, R. (2014). *The Philosophy of Richard Rorty*, Trans. M. Nouri, Tehran: Elm Publications. [In Persian]
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rorty, R. (1982). *Consequences of Pragmatism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, R. (1991). *Objectivity, Relativism, and Truth: Philosophical Papers, Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, R. (1993). *Human Rights, Rationality, and Sentimentality*, In *Truth and Progress: Philosophical Papers*, Volume 3, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rorty, R. (2006). *Contingency, Game, and Solidarity*, Trans. P. Yazdanjoo, Tehran: Nashr-e Markaz. [In Persian]
- Rorty, R. (2013). *Postmodern Truth*, Trans. M. Asghari, Tehran: Elham Publications. [In Persian]
- Rorty, R. (2020). *An Introduction to the Linguistic Turn*, Trans. S. M. H. Ayatollahzadeh Shirazi & P. Panahi, Tehran: Nashr-e Shabkhiz. [In Persian]

- Rorty, R., & Angel, P. (2019). *What Is Truth For? A Debate between Richard Rorty and Pascal Engel*, Trans. R. Mahmoudi, Tehran: Kargadan Publications. [In Persian]
- Rorty, R., & Searle, J. (2022). *Rorty and Searle: A Philosophical Debate*, Trans. B. Elmi, Tehran: Kargadan Publications. [In Persian]
- Strauss, D. A. (1996). Common Law Constitutional Interpretation, *University of Chicago Law Review*, 63, 877–935.
- Sunstein, C. R. (1995). Incompletely Theorized Agreements, *Harvard Law Review*, 108(7), 1733–1772.
- Simayi-Sarraf, H., & Mo'tamedi, J. (2017). The Impact of Pragmatism on Legal Interpretation, *Legal Research Quarterly*, 81, 265–287. [In Persian]
- Soleimani, N., & Asghari, M. (2015). The Concept of Truth in Rorty's Philosophy, *Philosophical–Theological Research Journal*, 2(1), 138–164. [In Persian]
- Soodmandi, A. M. (2016). Components of the Right to Expression in the International Human Rights System, *Journal of Legal Studies*, 8(2), 87–114. [In Persian]
- Voparil, C. J. (2013). *Reconstructing Pragmatism: Richard Rorty and the Classical Pragmatists*, Oxford: Oxford University Press.
- Zolghadri, M. (2018). Human Rights, Rationality, and Sentimentality, In *Mother Tongue: Essays on Human Rights*, Trans. E. Nikouy-Bandari, Tehran: Tarjoman Institute for Humanities Translation. [In Persian]

Cases & Decisions

- Barcelona City Council / Decidim Project (2018). *Decidim: A Platform for Participatory Democracy*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Available at: <https://decidim.org/docs/>
- Council of Europe (2018). *Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights (Advisory Opinions)*. Strasbourg: Council of Europe. Available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/214>
- European Union / European Economic and Social Committee (2017). *Reports on Participatory Governance*. Brussels: EESC. Available at: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/publications-other-work/reports/participatory-governance>
- European Court of Human Rights (1978), *Tyrer v. United Kingdom*, App. No. 5856/72, Judgment of 25 April 1978. Available from: <https://hudoc.echr.coe.int/>
- European Court of Human Rights (1976), *Handyside v. United Kingdom*, App. No. 5493/72, Judgment of 7 December 1976. Available from: <https://hudoc.echr.coe.int/>

- Open Government Partnership (OGP) (2021). *Global Report: Democracy Beyond the Ballot*. Washington, DC: Open Government Partnership Secretariat. Available at: <https://www.opengovpartnership.org/reports/global-report-democracy-beyond-the-ballot/>
- U.S. Supreme Court (2005), *Roper v. Simmons*, in *United States Reports*, 543 U.S. 551. Available from: <https://www.govinfo.gov/app/collection/USREPORTS>
- U.S. Supreme Court (1958), *Trop v. Dulles*, in *United States Reports*, 356 U.S. 86. Available from: <https://www.govinfo.gov/app/collection/USREPORTS>